FIRAT ÜNİVERSİTESİ

1975

ELAZIĞ

Canan ÜNLEN,

Mevcut sayfalar - Tamamı var

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

TEŞEKKÜR iii

ÇİZELGELERİN LİSTESİ iv

ŞEKİLLERİN LİSTESİ v

GİRİŞ 1

Çalışmanın Amacı 1

Çalışmanın Kapsamı 2

Çalışmanın Yöntemi 2

1.TARİHİ KENTSEL ALANLARIN CANLANDIRILMASI EYLEM PLANI 4

1.1. Kavramsal Çerçeve 4

1.1.1. Muhafaza (Preservation) 4

1.1.2. Koruma (Conservation) 4

1.1.2.1. Restorasyon 5

1.1.2.2. Yenileme (Urban Renewal) 6

1.1.2.3. Rehabilitasyon 6

1.1.2.4. Yeniden gelişim (Redevelopment) 8

1.1.2.5. Şehrin yeniden yapılanması (Resutructuration) 8

1.1.2.6. Yeniden canlandırma (Revitalize) 9

1.1.2.7. Kaybolan peyzajın yeniden canlandırılması 11

1.2. Eylem Planları 12

1.2.1. Ulaşım 15

1.3. Sürdürebilirlik 16

2. ÖRNEK ALAN ÇALIŞMASI HARPUT'UN MEVCUT DURUM ANALİZİ 19
2.1. Yerleşmenin Genel Tanımı 19
2.1.1. Ülke ve bölge içindeki yeri 19
2.2.Tarihsel Gelişimi 20
2.2.1. Nüfus gelişimi 33
2.2.2. Mekansal gelişme ve yapılaşma 34
2.3. Alanın Bugünkü Durumu 45
2.3.1. Fiziksel yapı 45
2.3.1.1. Topoğrafya 45
2.3.1.2. İklim 46
2.3.1.3. Jeolojik yapı ve toprak kalitesi 46
2.3.2. Sosyal yapı 46
2.3.2.1. Harput'ta aile yapısı 47
2.3.2.2. Boş zamanların değerlendirilmesi 47
2.3.3. Ekonomik yapı 48
2.3.3.1. Ailelerin aylık gelirleri 50
2.3.3.2. Aileye gelir sağlayan diğer kaynaklar 51
2.3.3.3. Mesleki dağılım 51
2.3.3.4. Oturulan konutun mülkiyeti 52
2.3.4. Yapılan imar planları 53
2.3.5. Ulaşım 57
2.3.6. Mülkiyet durumu 60
3. KORUMA VE GELİŞTİRMEYE YÖNELİK SORUNLAR VE OLANAKLAR 62
3.1. Tescilli Yapıların Seçimine İlişkin Görüşler 63
3.2. Koruma Kararı Alınan Bölgelerde Karar Alındıktan Sonraki Gelişmeler 64
3.3. Koruma Kararlarının ve Planlarının Uygulanabilme Durumu 64

3.4. Halkın Koruma Konusuna Yaklaşımları 65
3.5. Yapılarla İlgili Sorunlar 66
3.5.1. Halkın korunacak yapıların kullanımları konusundaki genel eğilimleri 66
3.5.2. Korunacak yapıların satılmak ve yıkılmak istenmesinin nedenleri 66
4. GELENEKSEL KENT DOKUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ (SONUÇ) 68
KAYNAKLAR 77
EKLER 82
ÖZGEÇMİŞ 105

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge 2.1. Harput'ta aile yapısı 47
Çizelge 2.2. Aile reislerinin boş zamanlarını değerlendirme faaliyetleri 48
Çizelge 2.3. Aile reislerinin aylık gelirlerine göre dağılımı 50
Çizelge 2.4. Aileye gelir sağlayan diğer kaynakların dağılımı 51
Çizelge 2.5. Aile reislerinin, mesleki dağılımları 52
Çizelge 2.6. Oturulan konutun mülkiyeti 53
Çizelge 2.7. Harput'ta eksik olan donatılarla ilgili düşünceler 57
Çizelge 3.1. Koruma kararı alınan bölgelerin seçimine ilişkin görüşler 63
Çizelge 3.2. Koruma kararı alınan bölgede, koruma kararı alındıktan sonraki gelişmeler 64
Çizelge 3.3. Koruma kararlarının ve planlarının uygulanmama nedenleri 65
Çizelge 3.4. Kentin korunmaya değer olup olmadığı konusundaki düşünceler 65
Çizelge 3.5. Koruma önlemleri alınırken çevrede yaşayan halkın görüşlerinin alınıp alınmadığı 66
Çizelge 3.6. Koruma kararı alınan yapıların kullanımı konusunda genel eğilimler 66
Çizelge 3.7. Korunacak yapıların satılmak ve yıkılmak istenmesinin nedenleri 67

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 2.1. Konum Haritası 20
Şekil 2.2.Ortaçağda Harput Kenti Restitüsyon Denemesi 22
Şekil 2.3. Harput İç Kale Krokisi 27
Şekil 2.4. Elazığ İli Harput bucağında bulunan 1710-5805 sayılı yasalar uyarınca korunması gerekli tescilli yapılar 31
Şekil 2.5. Harput Kalesinin genel görünüşü 36
Şekil 2.6. Harput'un giriş kapısı 37
Şekil 2.7. Harput'a giriş 39
Şekil 2.8. Ağa Camisinin bulunduğu meydan 40
Şekil 2.9. Cumhuriyet Meydanı 41
Şekil 2.10. Sara Hatun Camisinin bulunduğu meydan 42
Şekil 2.11. Ağa Mahallesi 43
Şekil 2.12. Tescil altına alınmayan ancak çevresel değeri olan konutlar 44
Şekil 2.13. 1982 Yılında yapılan, halihazır harita 54
Şekil 2.14. 1982 Yılında hazırlanan Harput'un imar planı 55
Şekil 2.15. 1992 Yılında hazırlanan Harput Koruma Amaçlı İmar Planı 56
Şekil 2.16. Arazi Kullanım Haritası 59
Şekil 2.17. Mülkiyet Durumu 61

GİRİŞ

Ülkemizde, özellikle 1950'lerden sonra yaşanılan hızlı kentleşme sırasında kentlerimizin büyük bir bölümü plansız şekilde gelişirken tarihi çevrelerde de, gelişme, çağdaşlaşma adı altında büyük ölçüde yıkım ve yeniden yapım süreci başlamıştır. Yıkılan alanlarda, geniş cadde ve bulvarların açılması, eskiye göre artan kat yükseklikleri, geleneksel kent dokularını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Ancak 1970'li yıllarda tarihi ve mimari çevre değerlerinin korunması gereği, tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de ilgililerce benimsenmiş, konu ile ilgili çalışmalar hızlandırılmıştır.

1985 yılında yapılan bir araştırma sonucunda ülkemizde alınan, kentsel sit koruma kararlarının, henüz uygulama aşamasına gelemediği, uygulamaların ancak tek yapı ölçeğinde kaldığı ortaya konulmuştur (Zeren, 1991, s:12).

Ülkemizin Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan, Elazığ ilinin bir mahallesi olan Harput, Elazığ'ın kuzeyinde bulunan ve temelleri M.Ö. 20. yüzyıl'da atılmış, oldukça eski bir yerleşim birimidir. Bir çok kültürlerin yer aldığı, doğal, arkeolojik ve kentsel değerleriyle önem kazanan bir alandır .

14-12-1975'de Kentsel Sit Alanı ilan edilen Harput'un , kent bütününde ve çevresindeki etkiler düşünüldüğünde , içerdiği potansiyelden yeterince yararlanılamadığı görülmektedir. Bunun yanısıra doğal , arkeolojik ve kentsel değerlerin korunması ve geliştirilmesi yönündeki çabalar da çok yetersiz kalmış , doğa koşulları, bakımsızlık vb. nedenlerle bozulma ve yok olma hızlanmıştır.

Günümüzde Harput, 1045 kişilik bir nüfusu barındırmaktadır. Yavaş da olsa yok oluşunu gözlemlemek, toplumsal, psikolojik ve ekonomik açıdan kayıplara sebep olmaktadır. Bu nedenle alanın korunması ve gelecek nesillere aktarılması önem taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı,

-Harput'un ülkesel ve bölgesel planlama açısından yerini, ayrıca Elazığ'la olan ilişkilerini araştırmak,

-Harput'un geçmişten günümüze gelen tarihi özelliklerini, mekansal yapısını, sosyo-kültürel ve ekonomik durumunu kısa bir şekilde analiz etmek,

-Şu andaki sosyo-kültürel , fiziksel ve ekonomik konumunu ortaya koymak,
-Kentin sorunlarının tespitine yönelik , alanda mevcut olan 348 haneden, 100 tanesine soru cetveli uygulayarak kentin sorunlarıyla ilgili olarak bilgi toplamak,
-Kenti tanımlayan ögeleri belirleyerek, sürdürülebilir kentsel imgeleri saptamak,
-Kentlerde müdahale yöntemleri konusunu araştırarak, Harput için gerekli olan müdahale biçimini veya biçimlerini belirlemek,
-Adeta yokoluş sürecinde olan bu kentin, nasıl ve hangi araçlarla canlandırılabileceği sorularına cevap aramak,
-Tarihi bir kent olan Harput'un bu günkü ve yakın gelecekteki gereksinimleri doğrultusunda canlandırılması konusuna yanıt aramak olarak, sıralanabilir.

Çalışmanın Kapsamı

Çalışma, kale kent görünümünde, 4 km.lik bir düzlük üzerine kurulmuş ve Elazığ'ın bir mahallesi konumunda bulunan Harput'un merkezini kapsamaktadır. Kale ve yakın çevresi ile sınırlandırılmıştır.

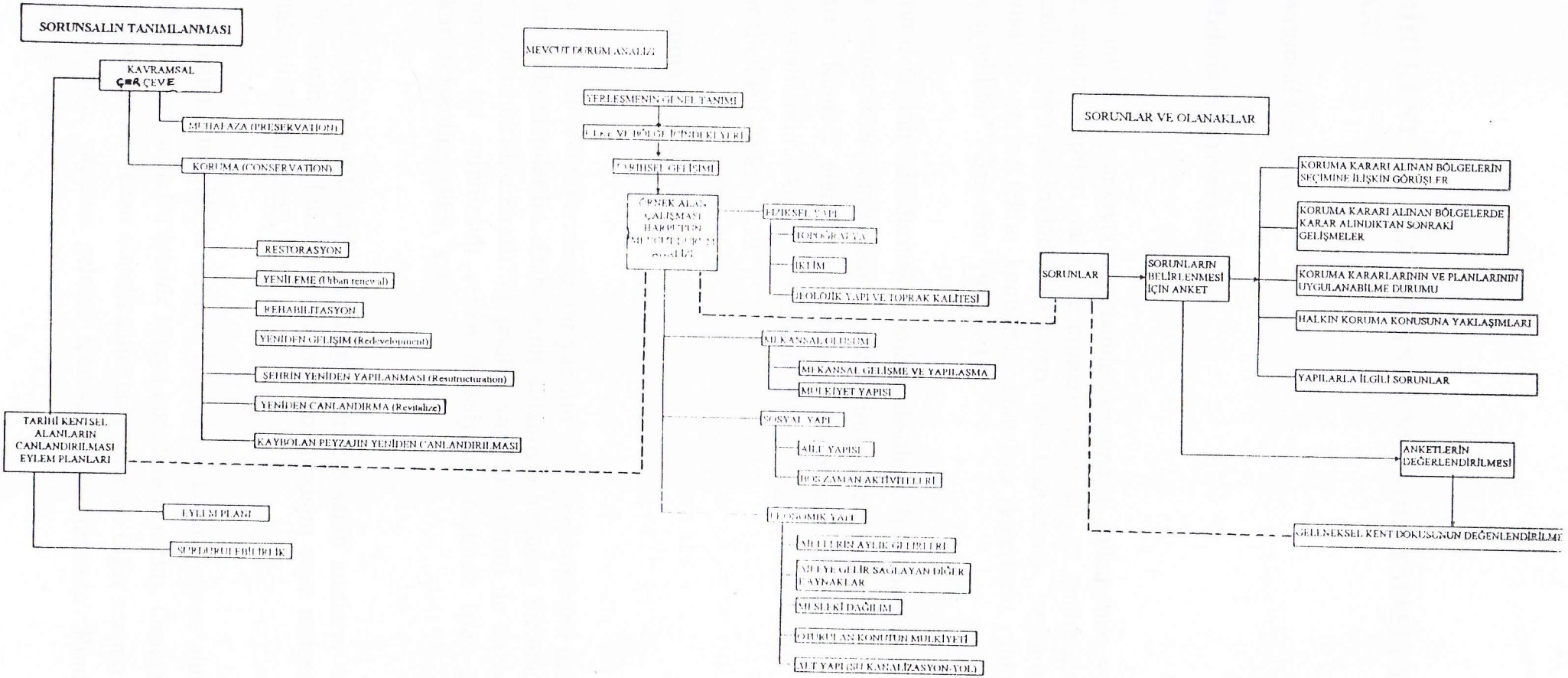
Çalışmanın Yöntemi

Haritalarla ilgili çalışmalar :
-1982 yılında İller Bankası tarafından hazırlatılan 1 / 1000 ve 1 / 5000 ölçekli halihazır haritalar ,
- 1982 yılında Baran İdil tarafından yapılan 1/1000 ölçekli imar planı ,
-1992 yılında yapılan Harput Koruma Amaçlı İmar Planı incelenmiştir.

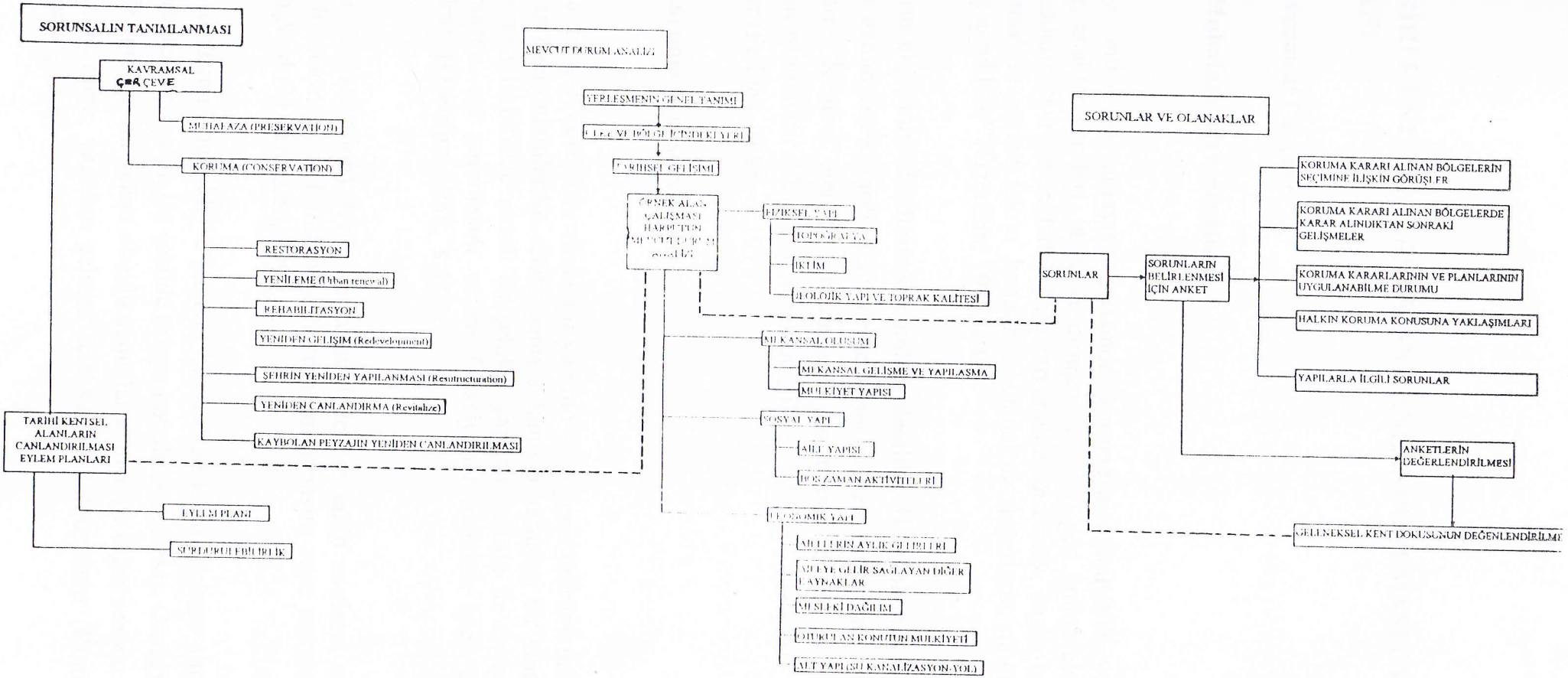
Alanla ilgili mevcut durumu analiz etmek için, bir anket çalışması yapılmıştır. Bölgede 348 konut bulunmaktadır. Anket tüm olarak yapılamamış, ankete cevap veren 100 örnek değerlendirilmişştir. Bu nedenle bir sistematik tam uygulanamamıştır. Ancak örnek sayısının fazla olması (%30) amaca uygun olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın genel süreci aşağıdaki tabloda görülmektedir. Öncelikle sorunsal tanımlanmış ve alanda analiz yapılmıştır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ:

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ:

1. TARİHİ KENTSEL ALANLARIN CANLANDIRILMASI EYLEM PLANI

1.1.Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Muhafaza (Preservation)

"Herşeyi müzecilik anlayışı içerisinde korumaya imkanımız yoktur. Bu nedenle, anahtar yapıları, tarihi ve mimari değerleri göz önüne alarak, canlı tutup bunların çevreye sağladığı karakteri muhafaza etmek, başka bir deyişle; bu sanatsal ve yerine tekrar konulması olanaksız değerlerin ruhunu devam ettirmek gereklidir" (Özerdim, 1987, s:13).

Bir şehrin değişimini durdurmak mümkün değildir. Her anlamda bir koruma kavramı benimsersek, tarihi kent merkezlerini müzelere çevirme tehlikesi ile karşılaşırız. Kentsel elemanların zamanla bozulması, çürümesi kaçınılmaz olup, yavaşlatılabilir. Amaç, gelecek nesillere daha iyi bir şehir bırakmak olmalıdır (Feilden, 1985, s:197).

1.1.2. Koruma (Conservation)

"Koruma, fiziksel çevre içerisinde, bir yapının veya yerin ömrünü uzatabilmek için alınan özel önlemlerdir. Daha geniş anlamıyla herhangi bir binanın veya yerin, çevresiyle birlikte etraflı bir şekilde yapılan tasarım ile en iyi şekilde kullanılmasını, işe yaramasını ve en fonksiyonel biçimde işlev görmesini sağlamaktır" (Özerdim, 1989, s:4).

"Koruma (Conservation), tarihi ve kültürel değere sahip anıtların veya belli özellikli binaların ya da bütün bir bölgenin korunmasını veya restorasyonunu tanımlamaktadır" (Karaaslan, 1996, s:2).

Koruma, değişimi, mantıklı ve yaratıcı bir şekilde kontrol altına almayı esas kılar. Hedeflerin çok açık bir şekilde ortaya konulması gerekir. Örneğin turizm amaçlı bir koruma, bir sezon olumlu sonuçlar getirse de diğer sezonu ölü hale getirebilir. Koruma, yaşamın gelecek için sürekli kılınmasıdır (Romaya and Alden, 1994, s:140).

1.1.2.1. Restorasyon

Özerdim (1987) şöyle demektedir:
"Restorasyon; korumanın bir gereği ve aşamasıdır. Restorasyon genelde, kendine özgü yöntemlere ayrılır:

- Konsolidasyon, yani tahkim ve takviye,
- Liberasyon, fazlalıklardan arındırma,
- Reentegrasyon, eksik kısımların tamamlanması,
- Rekonstrüksiyon, yeniden inşa,
- Restitüsyon, yok olmuş bir binanın, gerçek belgelere dayanılarak yeniden yapılanması,
- Renovasyon, başka bir deyişle yenileme veya binaya yeni bir işlev verilmesi.

Bir şehrin restorasyonunu, yapıların restorasyonu ile karşılaştırmak mümkündür. Yapılarda olduğu gibi bazı parçalar birleştirilmiştir. Bu durumda şehrin duvarlarını elde etmek, şehirsel etkileri yeniden ifade eder duruma getirmek mümkündür" (Özerdim, 1987, s:10).

Bir kentsel restorasyon örneği olan; Palermo, yıkılmış ve ihmal edilmiş bir şehir olarak bilinir,aynı zamanda akılda kalıcı ve kendine has bir dokuya sahiptir. Kent merkezi tamamen terkedilmiştir. Şehirdeki tarihi yapılar ve tarihi yapıların yerine geçen yenileri, yollar, sokaklar vb. hemen her şeyin restorasyonu yapılmıştır. Ancak Palermo'nun yalnızca mükemmel bir müze haline geldiği görülmektedir (Cervellati, 1987, s:21).

"Romantik görüşün temelinde, sanat yapıtının dokunulmazlığı ilkesi yer alıyordu. Üslup birliğine ulaşma girişimlerine karşı tez olarak hiçbir şey yapmamak tavrını savunan bu söylem "Anti Restorasyon" akımı olarak adlandırılmaktadır" (Ahunbay, 1996, s:134).

Günümüzde ise sık sık toplantılar yapılmakta, geleneksel malzemenin korunması, tarihi yapı ve çevrelerin çağdaş yaşam içindeki yerleri, kültürel kimliğin tanımına katılması gibi konularda günün koşullarına uygun kararların alınmasına yardımcı olmaktadır" (Ahunbay, 1996, s:85).

1.1.2.2. Yenileme (Urban Renewal)

"Yenileme (renewal), yenisini yapmadan önce, mevcut binanın yıkımı anlamına gelmekle birlikte, mevcut binanın kavranabilmesinin mümkün olduğu yerde binanın rehabilitasyonu anlamında da kullanılmaktadır.

Zamanla değişen yaşam biçimi ve ona bağlı istekler nedeniyle bir çok yapı veya yer, özgün işlevlerini yitirmektedirler ve yapılış amaçlarından farklı bir amaca hizmet etmek için uyarlanmaktadırlar. Kentsel yenileme (Urban Renewal), mimarideki " renovasyon " kavramının benzeri bir anlamda, kentsel mekanların yeniden işlevlendirilerek canlı hale getirilmesi anlamını taşır" (Karaaslan, 1996, s:1).

1.1.2.3. Rehabilitasyon

Rehabilitasyon, tarihi alanların onarım ve değiştirmeler yolu ile kullanıma sunulduğu bir işlem olarak tanımlanabilir. Tarihi alanlardaki rehabilitasyon çalışmaları, deneyimli bir yönetime ihtiyaç gösterir. Sanat, arkeoloji, mimari ve ekonomi vb. konularında da işbirliği gerektirir (Feilden, 1985, s:197).

A.B.D. Rehabilitasyon standartları şöyle sıralanabilir:

1. Binanın yapısında veya çevresinde, ihtiyaç duyduğu değişiklikleri sağlamak amacıyla tüm kayda değer çabalar sarfedilmelidir.
2. Yapıyı özelleştiren veya ayırdeden özelliklerine zarar verilmemelidir.
3. Tarihi özelliklere zarar verici değişiklikler desteklenmeyecektir, kendi döneminin bir ürünü olarak tanınması sağlanmalıdır.
4. Daha önceki zamanlarda yapılan değişiklikler binanın gelişim ve tarihinin bir kanıtıdır. Bu değişiklikler kendi zaman ve çevresinin özelliğidir ve korunmalıdır.
5. Bozulan mimari özellikler, mümkünse tamir edilmeli, yenileme gerekli ise; malzeme, kompozisyon, tasarım, renk vb. özellikleri bakımından eskisine uygun olmalıdır.
6. Yüzey temizleme işlemleri en hassas şekilde yapılmalıdır. Sondblasting (toz püskürtme-yolma) vb., diğer temizleme metodları malzemeye zarar vereceğinden dolayı uygulanmamalıdır.
7. Varolan mülklere yapılan eklemeler ve değişiklikler için çağdaş dizaynlara destek verilmeyecektir.

8. Yapının şekli ve özelliği bozulmayacak ise, ekleme ve değişikliklere izin verilebilecektir (Feilden, 1985, s:198).

Chester'in rehabilitasyonu konusunda, 10 yılı aşkın bir deneyim sonucunda, aşağıdaki prensiplere yer verilmiştir.

1. Bölge ilişkisi; kötüleşen tarihi bölgenin problemleriyle uğraşmak amacıyla yapılacak koruma planı, bütün planlama politikasının bir parçası olmalıdır. Öncelikle, alanın birbiri ile ilişkili olan özelliklerinin, ülkesel ve bölgesel anlamdaki rolü dikkate alınmalıdır. Güçlü ve zayıf olduğu tarafları tanımaya çalışılmalıdır.
2. Özel fonlar tahsis edilmelidir; yerel otoriteler bu konuda öncü olmalıdır.
3. Koruma ekibinin organize edilmesi; konu hakkında bilgi sahibi kişilerin görevlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yönetici bir mimar yönlendirici olmalıdır.
4. Düzenli toplantıları yapılmalıdır.
5. Bilgilerin derlenmesi sağlanmalıdır.
6. Kararların ilanı; Belirsizlik nedeniyle de bina bakımsız kalabilir. Bu nedenle yerel otoriteler politikalarını açık bir şekilde ilan ederek, güven içeren bir anlayış oluşturabilirler.
7. Sağlam strateji; Sağlam bir strateji ile, esnek davranışlar ile pozitif bir gelişme hedeflenebilir ve esneklik, kredi verilmesi gibi konularda uygulanabilir.
8. Bir örnek düzenlenerek, yeni tasarımlar için kolaylık sağlanmalıdır.
9. Rehberlik ve destek; mülk sahipleri, restorasyon konusunda bilgilendirilmeli ve onlara rehber olunmalıdır (Feilden, 1985, s:200).

Ölmekte olan tarihi bir merkezin bir başka başarılı örneği mimar Michell tarafından, Wirlsworth'da (Derbyshire bölgesinde) yapılmıştır . Michell (1983) projenin ilk aylarında halkla ve yerel otoriteyle uzun zaman geçirmiştir.

Çalışmalar sonucunda bölgede yaşayanların düşünceleri şöyledir:

1. Kasaba merkezinin temizliğinin sağlanması,
2. Kasabanın karakterinin korunması,
3. Eski binaların rehabilite edilmesi,
4. Gelişme yolunda, kalifiye eleman eksikliği ve finansyetersizliği,

5. Özellikle gençler için , sosyal faaliyetlerinin eksikliği,
6. İş olanaklarını kısıtlı oluşu,
7. Ağır trafik nedeniyle oluşan, titreşim ve gürültünün yapılar üzerindeki tahribatı,
8. Park yerlerinin yetersiz oluşu ,
9. Toplu taşımacılığa gereken önemin verilmeyişi,
10. Alışveriş merkezlerinin pahalı ve yetersiz oluşu (Feilden, 1985, s:201).

1.1.2.4. Yeniden gelişim (Redevelopment)

"Yeniden geliştirme (redevelopment), kentsel yenileme ile eşanlamlı kullanılmakta, ancak aynı zamanda ekonomik ve sosyal boyutları da kapsamaktadır" (Karaaslan, 1996, s:2)

Bir bölgenin, tamamiyle yeniden gelişimi (redevelopment), sözkonusu ise, toplum yararına olan, çeşitli değişikliklerin getirilmesi ile çözüm hazırlamak yetersiz olacaktır. Bunun yerine, ekonomi alanında uzman kişilerin de bulunduğu bir komite oluşturularak, verimli olabilecek ticari bir takım çözümler getirilmesi önerilebilir. İngiltere'deki Chesterfield'de yapılan çalışmalar başarılı bulunmuş ve Avrupa Nostra Gümüş Madalyası ile ödüllendirilmiştir (Feilden, 1985, s:202).

1.1.2.5. Şehrin yeniden yapılanması (Resutructuration)

Bryne and Goncalo (1989) yaptıkları çalışma ile, Lisbon şehrinin yeniden yapılanması konusunu araştırmışlardır.

1755 yılında meydana gelen deprem , Lisbon şehrinin yaklaşık yarısını tahrip etmiştir. Depremden sonra alınan ilk tedbir ile, şehir ve semtlerinde yıkımlar yasaklanmıştır.

Aşağıdaki detaylar üzerinde çalışılırken, aynı zamanda geçici çözüm olarak çadır kentler ve prefabrik binalar kullanılmıştır.

1. Programlı bir yaklaşım,
2. Kent ve mimari uyum,
3. Canlandırıcı ve engelleyici olmayan yönetim sistemi,
4. Modernize edilmiş inşaat ve teknolojik sistemleri.

Bir yıl içinde, yeniden inşa parametreleri ve alternatifleri belirlemede yer almaları için mimarlar, plancılar davet edilmişlerdir.

Mimar Manuel da Maria, şehir planlamasından mimariye, fonksiyonlardan uygunluklara, yasal ve yönetsel boyutlara kadar bütün detayları içeren bir rapor hazırlamışlardır.

1780'de yapılan planlama ile, yeni ile eski binalar arasında uyum sağlanmasına dikkat edilerek, hasar görmüş alanlar yeniden inşa edilmiştir. Emprisizim'in (her türlü bilginin tecrübe esasına dayandığını ileri süren felsefi görüş) aracı olduğu bir çalışma yürütülmüştür. Yeni şehirde, politik planları ve yeni sosyal düzeni oluşturacak bir yapı sağlanmaya çalışılmıştır (Bryne and Goncalo, 1986, s:6).

Bu raporda, teorik ve pratik açıdan projeye ışık tutacak olan, alanın eski planları, olumlu ve olumsuz yönleriyle incelenmiştir. Şehrin eskiden bu amacın olduğu gibi , sade bir şekilde yeniden yapılanması düşünülmüştür.

Rapor sonucunda 5 farklı gruptan oluşan mimarlar çok sayıda çözüm önerileri getirmişlerdir. Şehirde özen duygusu ve otonomyi baz alınmak suretiyle yapıların eski durumları korunmuştur. Her şeyden önce kamuya ait ve özel topraklar arasındaki sınırlar açıkça belirlenmiştir. 1780'de yapılan planlama ile hasar görmüş yapılar, yeni ve eski arasında uyum sağlanmasına dikkat edilerek onarılmıştır (Bryne and Goncalo, 1996, s:7).

1.1.2.6. Yeniden canlandırma (Revitalize)

Ölü alanların yeniden canlandırılması için; yeni yolların, iletişim şebekelerinin, liman ve havaalanlarının büyük önemi vardır. Ayrıca bu tür bölgelere yeni yatırımların yapılması gerekir, aksi taktirde, imajlarını koruma

ya da yenileme çabaları ulaşılması zor bir ihtimal haline gelir (Feilden, 1985, s:202).

"Yeniden canlandırma deyimi, bütün bir bölge için kullanılan ve kentsel fonksiyonlardaki değişmelere cevap vermek üzere bir paket olarak yürütülen çok çeşitli faaliyetleri içeren "revitalizasyon" terimi ile eş anlamda kullanılmaktadır.

Kentsel mekanın revitalizasyonu; sosyo-ekonomik değişiklikler, bu değişikliklerle uyumlu yeni fiziksel çevreler ve sosyal gereksinimlerin yanısıra teknolojik ilerleme ve ekonomik gelişmenin ortaya çıkardığı yeni faaliyetleri de içerir. Bu kavram en geniş anlamıyla, bir yandan gereksinimleri karşılarken; diğer yandan eski-kentsel mekanların bozulmalarını önlemek günün teknolojilerine uygun olarak gelişimlerini sağlamak, toplumun davranışlarını olumlu yönde geliştirilecek kentsel mekanları yine halkın katılımı ile yaratmak, köhneleşmeyi önlemek ve ekonomik çöküntüyü ortadan kaldırmak, canlandırmak olarak tanımlanabilir. Rejenerasyon (revitalize) yöntemleri yıkma (Clearance), yenileme (renewal) yeniden geliştirme (redevelopment), rehabilitasyon, koruma (conservation), boş alanların geliştirilmesi (infill development) ve yenileme (refurbisment)'dir.

Tarihi bir merkezdeki rejenerasyon (revitalize) sürecinde kentsel tasarım yalnızca bir kentsel forma karar verme süreci olmayıp; halkın yararını arttıracak bir vizyonun gerçekleştirilmesi için toplum, yöneticiler, yerel kuruluşlar, teknik elemanlar arasında kurulan iletişim ortamı, sonuçta uzlaşma ve mimari, peyzaj, altyapı, restorasyon vs. projelerinin gerçekleştirilmesine varan bir uğraştır" (Karaaslan, 1985, s:2).

Kentsel canlandırma (revitalize),daha önce değindiğimiz konuyla ilgili bütün kavramlara bağlı olarak, ekonomik ve çevresel gelişimin ikisini birden kapsamaktadır (Romaya and Alden, 1994, s:139). Benzer olay Salemi'de görülmektedir: Salemi'nin şehirleşme programı, 1968 depreminden sonra geliştirme projeleri ve Belice ile Salemi kent merkezleri arasında bağlantı projeleri olmak üzere iki kısımdan oluşmuştur. Salemi depremden sonra, terkedilmeye başlamıştır. Bunun üzerine Sicilya Bölgesel İdaresi, yeni bir kent planı hazırlayarak bölgenin boşalmasına engel olmuştur.Böylece, son 4 yılda nüfus açısından az da olsa bir artış sağlanmıştır (Croset, 1997, s: 18).

Belediye Başkanı Cascio 1980'de, çok sayıda mimardan oluşan gruplara değişik çalışmalar yaptırmıştır. Çalışmalar ile , "tekrar yapılaşma"dan doğan pek çok soruna çözüm bulunmuş ve yerleşmiş geleneklere , yeniden yapılaşma kültürüne uygun bir planlama ortaya koymuştur. Çalışmalar, çekirdek ve yeni yapılan yapılar arasındaki ilişkiyi gözönüne alarak, Salemi bölgesine bir bütün olarak uzanmışlardır. Çalışmaya katılan Alvero Sezo grubu en tutarlı öneriyi üretmişlerdir. "Depremden geriye kalan yıkık yerler ,yeni yapılacak planlama için materyal oluşturmuştur. Yıkık parçalardan destekler ve kolonlar şeklinde faydalanılmıştır ve yıkıkları birleştirme yoluna gidilmiştir. Şehirde yeşil alanlar konusuna da gereken önem verilmiştir (Croset, 1997, s:19).

1.1.2.7. Kaybolan peyzajın yeniden canlandırılması

Kaybolan peyzajın yeniden canlandırılması ile ilgili çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin; insanoğlu 5000 yılı aşkın bir süre içerisinde, İngiltere'deki peyzajı dramatik bir şekilde değiştirmiştir. Kazanılan deneyimler sonucunda ağaçlık alanların düzenlenmesi konusunda , çeşitli çözümler üretilmiştir (Larkham, 1996, s: 10).

Wharram Percy, İngiltere'de 3000 yıllık tarihi olan ortaçağ köylerinden en önemlisidir. KuzeyYorkshire'de bulunan daha bir çok köy Wharram Percy ile benzer özellikleri göstermektedirler. Havadan çekilen fotoğraflar ile, toprağın daha önceleri de işlendiğinin kanıtlanmaktadır. Tarım amaçlı alan, 500 hektardır. Bazı sürülmüş tarlaların uzunluğu ise, 900 m'yi bulmaktadır ayrıca yollar lineer özellik göstermektedir (Larkham, 1996, s: 11).

Bölge'de 1950 yılında arkeolojik bir kazıya başlandığı belirtilmektedir. Bununla beraber, 1952 yılında kurulan bir araştırma grubu da, 40 yılı aşkın bir süredir çalışmaları sürdürmektedir. Ülkede en uzun süren arkeolojik kazıdır. M.S.1300-1520 periyodunu kapsayan kalıntıların bulunması ile eski uygarlıkların varlığı açığa çıkarılmıştır. Üstüste eklenen bir uygarlıklar komplex'inin varlığı kanıtlanmıştır (Larkham, 1997, s: 13).

Bu alanda demir ve bronz çağına ait çiftlikler bulunmuş ve koruma altına alınan bu yerler (4 tane) halka açılmıştır. Araştırmanın diğer bir kısmını ise, halkın ziyaret ettiği yerlere veya yakınlarına köyün bir kısmının yeniden inşası

oluşturmuştur. Ayrıca kazı, jeomorfoloji, çevresel arkeoloji, yerel tarih ve ekolojik açıdan da incelemeye alınmıştır. Ekolojik çalışma, gelen ziyaretçilerin bütünü algılamaları açısından da önem taşımaktadır ve bu çalışmanın 4 gruba ayrıldığı belirtilmektedir;

1. Araştırma; kasaba ve komşu bölgelerde halen varlığını sürdüren bitki ve hayvan topluluklarının belirlenmesi,
2. Tarihi araştırma; önceki yüzyılların bitki, hayvan ve tarımını gösteren bir listenin hazırlanarak, önceki fauna, flora ve toprak portresinin belirlenmesi,
3. Yeniden inşaa; mümkün olduğu kadar, tarihi peyzajın yeniden oluşturulması ve gelecek ziyaretçileri daha önceki çevre hakkında bilgilendirmesi,
4. Yaratıcı bakım; ziyaretçiler için çekici bir ortam oluşturmak amacıyla bazı alanların olduğu gibi korunması, şeklinde belirlenmiştir (Larkham, 1996, s: 15).

Bu günkü köyler, yerel ağaç yapısını yansıtan örneklere sahip değildirler. Ortaçağ'da ise tüm çitlerin, ağaçlardan getirilen çalıların biraraya gelmesiyle oluşturulduğu belirlenmiştir.Bu nedenle, Wharram Percy'nin çevresini kapsayan 20 km.lik alanda, çeşit bakımından zengin çitlerin belirlenerek, ağaç türlerinin saptanması sağlanmıştır. Ayrıca yörede mevcut olan ağaçlar da, alt florası bakımından araştırılmıştır. 1978'de, yapılan çalışmalar sonuçlandırılmış, alanın ağaçlandırılması tamamlanmıştır (Larkham, 1996, s:17).

1.2. Eylem Planları

Yukarıda belirtilen kavramsal çerçeve içerisinde, tarihi kentlere yapılacak müdahale biçimlerini kısa bir şekilde tanımlanmaktadır. Bu kavramların kentlere yansıma aşamalarında, genel olarak aşağıda belirtilen konular da dikkate alınmaktadır.

Taşınır ve taşınmaz sanat eserleri korunmasının insanlık tarihiyle eşit bir geçmişi vardır. Kuşkusuz, o tarihlerdeki koruma, günümüz bilinci içinde bir koruma değildi ama koruma olayı vardı. Saklamanın dinsel, sanatsal ve anıtsal

nedenleri, hiçbir devirde, bir diğerini olumsuz yönde etkilememiş, aksine kuvvetlendirerek insanlığı belgesel koruma aşamasına ulaştırmıştır.

Mimar Robert Venturi'nin "Mimarideki Çelişkiler" adlı kitabında, yeniden geliştirme, koruma, rehabilitasyon ,modern mimari ve post-modernizm akımlarının, zamanla profesyonel teknik ve felsefelerle değiştiğine, zamanın akışı içerisinde hakim bir paradigmanın çöküşü, kendisinden sonrakinin yükselişi ile üstüste katlandığına dikkat çekilmiştir (Larkham, 1996, s:35).

"Günümüzde, XIX'uncu yüzyılda olduğu gibi başkalarının vardıkları sonuçları körükörüne kopya eden, diğer yandan rasyonalist mimarinin gerçekleştirmek istediği gibi tüm geçmişi reddeden, her iki uç davranışın da, geçerli olmadıkları anlaşılmış bulunmaktadır. XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra başkalarının vardığı sonuçlardan (tarihten) -kopye etmeden- yararlanılması gerektiği gerçeği büyük ölçüde geçerlilik kazanmıştır. "Binalarımızı maziden kalma maskeli balo kostümleriyle süsleme aleyhine bir fikir yürütme yersizdir". Onun özüne inerek, bir tinsel bağlantı kurduktan sonra, bugün için yararlı olabilecek hususların katkısıyla yepyeni formlar yaratma yoluna gidilmelidir. Le Cosbusier ve Jose Luis Sert bu eğilimin öncülerindendir. Mekan yerine hacim ayrıntılarına ve dekoratif öğelere öncelik tanıyan her türlü davranış mimariyi yeniden XIX. Yüzyıl anlayışının içine itecektir (Aydınlı, 1992, s:38).

Tarihi şehirlerde , planlamanın iki önemli konusu vardır; bir tarafta değişimi kontrol etmek, yavaşlatmak, korumak, diğer tarafta ise; değişimi ilerletmek, daha ileriye götürmektir. Bunlar, terkedilmiş olanların restoresi, eskiyen konutların rehabilitasyonu, yeni teknolojilerin kullanılması, yeni işlevler verilmesi, iş, alışveriş ve eğlence olanakları vb. konuları kapsar. Bu iki fonksiyon ; "yenileme" ve "muhafaza etme" birbirine zıt alternatifler olarak görülmektedir. Gerçekte onlar aynı paranın, iki farklı yüzünden başka bir şey değillerdir. Onları yaratıcı biçimde uzlaştıran çalışmalar ile başarılı sonuçlara ulaşılabileceği belirtilmektedir (Larkham, 1996, s:39).

Tarihi kent merkezlerindeki sorunlara cevap almada, başlangıçta uygulanan yöntem, yıkılıp, yenisinin yapılmasıdır. Bunun tam tersi gelişen sav ise dinamik kentin, statik salt koruma anlayışıdır. Zaman içinde tartışmalar devam etmiş ve bugün bu araştırmanın sonucunda, tarihi merkezlerin değişik

yöntemlerle günün koşullarına uyum sağlayacak biçimde korunması-yenilenmesi-geliştirilmesi anlayışı benimsenmiştir (Larkham, 1996, 40).

Fransa'da otuzbin, İngiltere'de yarım milyon kadar tarihi yapı bulunmaktadır. Bu nedenle ; her bir koruma programına başlarken, toplumsal değerler dikkate alınarak , öncelikli değerlerin saptaması yapılmalı , bu doğrultuda öneriler üretilmelidir (Larkham, 1996, s:52).

"Tarihi bir eşyayı veya belgeyi kapalı bir mekanda, müzede saklamak göreceli olarak kolaydır; buna karşılık kentler yaşayan organizmalardır ve tarihi bir kenti özelliklerini yitirmeden koruyabilmek disiplinlerarası bir çalışma gerektirir. Tarihi kent dokularının sağlıklaştırılması, koruma planına bağlı olarak gerçekleştirilir. Eski bir kentte yaşayanları, çağdaş yaşamın olanaklarından yararlandırmak, tarihi mekanları, yapıları günümüz yaşam biçimine, gereksinimlerine uyarlamanın kaçınılmaz hale geldiği belirtilmektedir" (Ahunbay, 1996, s:34).

"Pazar ekonomisi içinde, tarihi merkeze olan talep baskısı , kentin ülkesi içindeki yeri, kentin büyüklüğü, tarihsel çevre özellikleri, kentin bütünü içindeki tarihi merkezin yeri, ülkenin gelişmişlik düzeyi gibi etkenlere bağlı olarak değişim göstermektedir. Türkiye'de tarihi merkez üzerindeki yenileme baskısı, özellikle belli bir büyüklüğe erişmiş, hızlı gelişen kentlerde görülmektedir" (Karaaslan, 1985, s:323).

Toplum, belirli değerlerin kabul gördüğü dinamik bir yapıdadır. Bu nedenle planlama, "kamu yararı"nın ilgi alanında, teknik bir konudur. Planlama konusunda, "mevcut kaynakların, etkili kullanım ve dağılımıyla olumlu sonuçlar alınabilecegi" bildirilmektedir (Feilden, 1985, s:203). Toplumun ne istediği ve hangi yöne gittiği, bunun nasıl elde edileceği önemlidir. Sosyal ve kültürel tema olan şehrin eski bölümleri üzerinde çalışmak uzun ve karışık bir iştir. Başlangıç olarak, sosyal davranışların belirli bir bölgeye bağlı olduğu gerçeğini görmek gerekir. Şehirler oldukça hassas organizmalardır. İlişki dengeleri çok incedir. Optimum çözümler kolayca bulunamaz (Larkham, 1996, s:53).

1960'lardan beri planlama ve gelişmeyi gerçekleştirecek yaratıcı yöntemler bulmak için türlü çalışmalar yapılmıştır ve böylece 1980'lerde "Toplum Mimarisi" olarak bilinen bir form ortaya çıkmıştır. Planlama açık bir işlemdir. Şartlar ve ihtiyaçlar değişebilir, buna bağlı olarak düşünceler de değişir. Dikkat edilecek en önemli nokta, zamandan gereği gibi faydalanmaktır. Şehirdeki yaşam kalitesini yükseltmek ve orada yaşamanın bir ayrıcalık haline gelmesi için çalışılmalıdır. Bir şehre birikimle gelen bir bakış açısı kazandırmak gerekir (Larkham, 1996, s:55).

"Tarihi merkezin çehresine uygun, yeni binaların dizaynı konusunda da bölgenin tarihi yapısına uyumluluk gözetilmeli, onarılacak yapılarda da orjinaline sadık kalınarak restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Yerel degerler dikkate alınarak, binaların yüksekliği ve büyüklüğü konusunda sınırlamalar getirilmelidir. En acil görev olarak: varolan yapıların rehabilitasyonu ve korunumuyla, şehrin dinamik gelişimini uyumlu kılmak ve koordine etmek için yeni stratejiler ve yeni gelişme hedefleri belirlenmelidir.

Kentin genel görünümüne ve karakterine katkıda bulunan cumba, saçak, sokak kapısı vb. ögelerin olabildiğince korunmasına, eğer kesinlikle değiştirmek gerekiyorsa özgün malzemesiyle yenilenmesine özen gösterilmelidir.Alandaki renk ve doku değişiklikleri arttıkca, bileşen kayıpları artar ve tarihi karakter de yitirilir. Tarihsel kent dokusu salt bir koruma nesnesi olmadığı gibi post-modern mimari ürünler için model, ortam ya da dekor olmamalıdır. Tarihsel kent biçimsel özellikleri nedeniyle değil, mimari ve mekansal nitelikleri nedeniyle, kente yapılacak her türlü müdahale için esin kaynağı olmalıdır" (Ahunbay, 1996, s:86).

Dikkat edilmesi gereken diğer önemli konu ise hazırlanan bir planın başlatılması ve tamamlanması arasında uzun bir zaman diliminden kaçınılmasıdır. En kısa zamanda, uygulamaların gerçekleştirilmesinin gerekliligi belirtilmiştir (Feilden, 1985, s:205).

1.2.1. Ulaşım

Ulaşım tarihi kentlerin ortak sorunlarından biridir.

Ahunbay (1996) şöyle demektedir:
"Modern yaşam tarzının getirdiği yeni standartlar vardır. Örneğin trafiğin yoğunlaşması sonucu, yol ve park sorunları gündeme gelmiştir. Tarihi

şehirlerin özellikleri, motorlu trafik açısından sınırlı bir aktiviteye müsaade ederler. Şehrin cadde, sokak ve yaya geçitlerinin özel karakterleri dikkate alınmalıdır. Tarihi şehirlerde yaya yolu planlaması konusunda, İsviçre ve Almanya'da yapılan çalışmalarda, alışveriş alanları ve merkezi alanların tümünde, araç trafiğine yasaklar getirilmiştir. Trafik çözümü için Batı ABD şehirlerinde ücretsiz toplu taşımacılık uygulanmaktadır, ayrıca yeraltı taşımacılığını düşünülmüştür. Böylece toplu taşımacılık artacak, özel arabaların sayısı azalacaktır. Tarihi şehirlerde Elektrik, su, kanalizasyon vb. hizmetlerin yerine getirilmesi ve ses kirliliğinin kontrol altına alınması kaçınılmaz hale gelmiştir" (Ahunbay, 1996, s:94).

Kentlerde tarihi yapılar arası boşluklar, kente özel bir karakter kazandırırlar. Parkların, yürüme alanlarının vb. projelendirilmesi, şehrin canlandırılmasında önemli bir yer tutar. William Whyte, "Toplumun Sosyal Hayatı" adlı kitabında, bazı yerlerin neden kalabalık olduğunu, insanların nerelerde eğlendiğini ve genelde neler yaptıklarını araştırmıştır. Sonuç olarak, insanların diğer insanların varlığını istedikleri ve hareketi sevdikleri cevabını bulmuştur. Bununla beraber tarihi objeler, yeşil, su, yiyecek vb. kavramlar önem taşımaktadır. Tarihte yaşanan önemli olayların mekanları, odak noktaları iken, günümüzde, arkadaşların buluştuğu , diğer insanları izleme yerleri vb. haline gelmiştir. Nesiller boyunca, bu tür yerler yaratma gündemde kalmıştır (Feilden, 1985, s:204).

1.3. Sürdürülebilirlik

"Çağdaş tarih bilincinin temelinde yatan tarihin sürekliliği düşüncesi çok yeni bir kavram değildir. Tarihin bir dokusu olduğunu, bu dokunun sürekliliğini, zaman içinde bütün kültür verileriyle, mekan içinde insan eliyle fiziksel çevreyi oluşturduğu belirtilmektedir" (Kuban, 1992, s:9).

"Anıt veya anıt grupları da kendi karakterine ve kendi yaşam süresine sahip birer organizmadırlar ve onu yaratan sosyal ve ekonomik dış etkenler veya onu meydana getiren çevre ortadan kalksa dahi etkisini sürdürebilmektedir. Aynı zamanda bu günü gelenekselin hala geçerli olan yöntemleriyle zenginleştirmektedir" (Aydınlı, 1992, s:39).

Kentlerimizdeki düzenli nüfus artışı ve toplumsal dönüşüm süreci, sadece yeni imar alanlarında değil, mevcut imarlı alanda ve tarihsel dokular üzerinde de

değişime zorlayıcı bir baskı oluşturmaktadır. Değişimi teşvik eden birinci etken, modernleşme sürecinin gayrimenkul stokunu metalaştırma eğilimidir. Değişim değerinin öncelik kazandığı bu ortamda, kullanım değerinin öncelikleriyle üretilmiş tarihsel binalar ve çevreler, oluşmuş bulunan değişim değerinin gerçekleşmesi önünde engel haline gelmekte ve kolaylıkla gözden çıkarılabilmektedir. Bakım eksikliğinden kaynaklanan değer yitirimleri ve yeni imar haklarının ortaya çıkardığı potansiyel değer artışları da bu eğilimi pekiştirmektedir. Değişimi teşvik eden ikinci etken ise, yenilenmiş ve modernleşmiş bir yaşam biçimine duyulan özlemden kaynaklanan sosyal baskıdır. Sosyal baskının kendi başına ne denli etkin olduğunu anlamak için, rant beklentisinin fazla olmayacağı küçük kentlerde, hatta kasabalarda yık-yap sürecinin ne denli yaygınlaşmış olduğunu saptamak yeterli olacaktır. Ekonomik ve sosyal baskıların etkisi altında işleyen koruma yasaları da, gevşetilerek yorumlama ya da yasakçı tavır alma ile koruma alanlarının yok olmasına yol açılmaktadır (Özaslan, 1996, s:34).

Türkiye Ulusal Raporu Habitat II Kent Zirvesi (1996), korumanın bir kültürel süreklilik arayışı olduğuna ve bu konudaki görüşlere yer verilmiştir.

"Toplumsal dönüşme ritminin birinci kuşağını yaşamakta olan ülkemiz açısından ayırdedici husus, yıkımı hafifletecek biçimde süreci hızlandırmaktadır. Bireylerden kaynaklanmayacak olan bu önceleme süreci, kamu kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin inisiyatiflerini gerekli kılmaktadır. İnisiyatif sadece denetleyici ve yasaklayıcı değil, tarihsel çevreyi korumanın, mevcut imarlı alanları ıslah etmenin olanak ve avantajlarını ön plana çıkartma yönünde kullanılmalıdır. Korumanın bir kültürel süreklilik arayışı olduğu, ancak tek boyutlu olarak kültürel duyarlılığın yetmeyeceği, kentsel yaşamın sürekliliği için ekonomik ve sosyal süreçlerin de göz önüne alınması gereği bilinmelidir. Bu da, korumayı ve ıslah ucuzluğunu, güncel yaşama uyarlanabilirliğini, kültürel olarak okunaklılığını ve toplumsal değerlerin israfını önlemeyi sağlayan etkin ve esnek bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Onarma ve iyileştirme konusunda gerekli olan pratik uzmanlık bilgilerinin sürekli bir teknik hizmet olarak bu alanlara götürülmesi de, kayıpların önlenmesi ve başarılı sonuçlar alınması açısından önem taşımaktadır.

İlgili merkezi yönetim organları, yerel yönetimler, üniversiteler sivil toplum kuruluşlarının etkin bir koruma ve sıhhileştirme pratiğini gerçekleştirecek tarzda işbirliğine gitmelerinin örgütlenmesi gerekmektedir. Yapılacak işlerden birincisi mevcut envanter sisteminin genişletilmesi ve kolay ulaşılabilecek

biçimde bir araya getirilmesidir. İkincisi, koruma ve sıhhileştirme planlarının geliştirilmesi ve uygulamaya dönük, pratik kılavuzlara dönüştürülmesidir. Üçüncüsü, bu bölgelerde genellikle ekonomik olanakları sınırlı hanehalkları bulunduğundan, yapabilir kılmayı teşvik eden bir finans ve kredi sisteminin geliştirilmesidir. Bu bağlamda tarihi değeri olan binalarını korumak durumunda kalanların, ekonomik kayıplarını karşılamak için, imar mevzuatına taşınabilir imar hakları mekanizmasının getirilmesidir. Diğeri, tamir ve yenileme işlemlerinin gerekli kıldığı teknik bilgi ve hizmet standartlarının oluşturulması; sonuncusu da bu bölgeler için uzmanlaşmış bir denetim sisteminin oluşturulmasıdır. Gerek finansman, gerek teknik bilgi ve deneyim açısından uluslararası kuruluşlarla işbirlikleri kurulmalıdır. Kitlesel ve yerel ölçekte gerçekleşecek eğitim seferberlikleri de, konuyu güncelleştirecek ve başarıyı artıracak girişimler olacaktır.

Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Konseyi Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin 6. maddesi uyarınca "koruyucu arkeoloji için gerekli maddi donanımı arttırmak amacı ile kamu ya da özel bayındırlık çalışmalarında ortaya çıkacak arkeolojik müdahalenin maliyetini karşılayacak fonların oluşturulması gerekmektedir". Türkiye bu yükümlülüğü en kısa sürede yerine getirmelidir.

Tarihi dokuların ve çevrenin tahribi sadece özel mülkiyete konu olan alanlarda değil, aynı zamanda da kamu mülkiyetinin yanlış tasarruf edildiği alanlarda da gerçekleşmektedir. Özellikle kentlerde işlevlerini yitiren kamu binaları ve alanlarının yeniden değerlendirilmesinde, yeni kamu kullanışlarına tahsisi ya da özelleştirilmesi dolayısıyla sorunlar doğmaktadır. Söz konusu alanların kentle tarihsel bir etkileşim içinde oluşmuş özgün kimliklerini ve yaşayan bir kentin ve sakinlerinin meşru sivil insiyatifler içinde ifade edilmiş kollektif gereksinmelerini gözeten katılımcı modeller içinde sivilleştirilmeleri ya da yerelleştirilmeleri bir çözüm seçeneği olarak düşünülmelidir şeklinde belirtilmiştir" (Habitat II Kent Zirvesi, 1996, s:82).

2. ÖRNEK ALAN ÇALIŞMASI HARPUT'UN MEVCUT DURUM ANALİZİ

2.1.Yerleşmenin Genel Tanımı

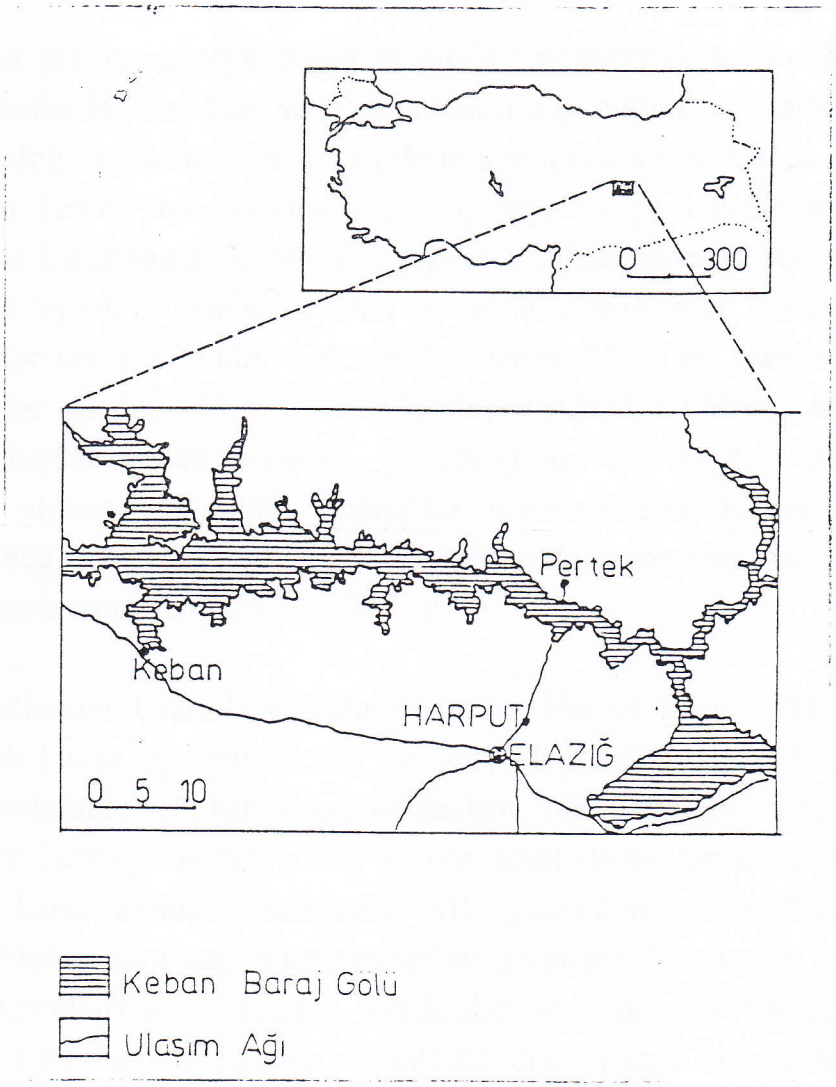
M.Ö. 20.yüzyılda kurulduğu söylenen Harput şehri, Anadolunun en eski yerleşme merkezlerinden biri olup, kuruluşundan bu yana, Hurri, Hitit, Urartu, Bizans, Roma, İran, Arap, Selçuklu, Artuklu, İlhanlı, Dulkadiroğlu, Akkoyunlu ve nihayet Osmanlı hakimiyetine geçmiştir (Erdem, 1938, s:8).

Bu kadar çeşitli hükümdarlık dönemleri yaşamış olan Harput'ta tüm bu uygarlıklardan olmasa bile, belirli dönemlere ait izleri görmek mümkündür. Doğu bölgesinin uygarlık, sanat ve ilim önderliğini yapan Harput'lular, 150 yıl kadar önce bu günkü Elazığ şehrini kurmuşlardır (Abdullah Asım İğneciler (Elazığ Valisi)). Böylece Harput şehri fonksiyonlarını kaybetmiş, terkedilmiş bir kent görünümü ile günümüze ulaşmıştır (Hayli, 1995, s:30).

2.1.1.Ülke ve bölge içindeki yeri

Harput Doğu Anadolu Bölgesinin, Yukarı Fırat bölümünde bugünkü Elazığ İl Merkezinin 5 km. kuzey-doğusunda, deniz den 1280 m. yükseklikte 48 43' kuzey boylamı ile 3915' doğu enleminde yer alır.

Kuzeyde yer alan Kızıldağ ve Keban Baraj Gölü, kentin kuzeydoğusuna kadar uzanırken; Keban Baraj Gölü ile kent merkezi arasında doğuda 1724 rakımlı Hasret Dağı, güneydoğuda 1221 rakımlı Kartepe yer alır. Daha güneye inilince görülen Çelemlik Dağı ile arasındaki Hazar Gölü ve 1908 rakımlı Kuşakçı Dağı yer alır. Kent Merkezi ile bu coğrafya arasında en güneyde Doğu Anadolu'nun önemli ovalarından Uluova ile, onun kuzeyinde, Harput'un güneyinde, bugünkü Elazığ İl Merkezinin kurulu bulunduğu Elazığ ovası yer alır. Harput ile Kuşakçı Dağı hattının batısında 1490 rakımlı Meryem dağı, 1327 rakımlı Altıntepe, 132,1 rakımlı Kızıldağ ile Kehtik Tepe ve Çağlar Tepe bulunur. Kentin batısında Kavak Tepe yer alırken; batı ve güneybatı yönünde ise, bölgenin ikinci önemli ovası olan Kuzova yer alır (Danık, 1995, s:7).

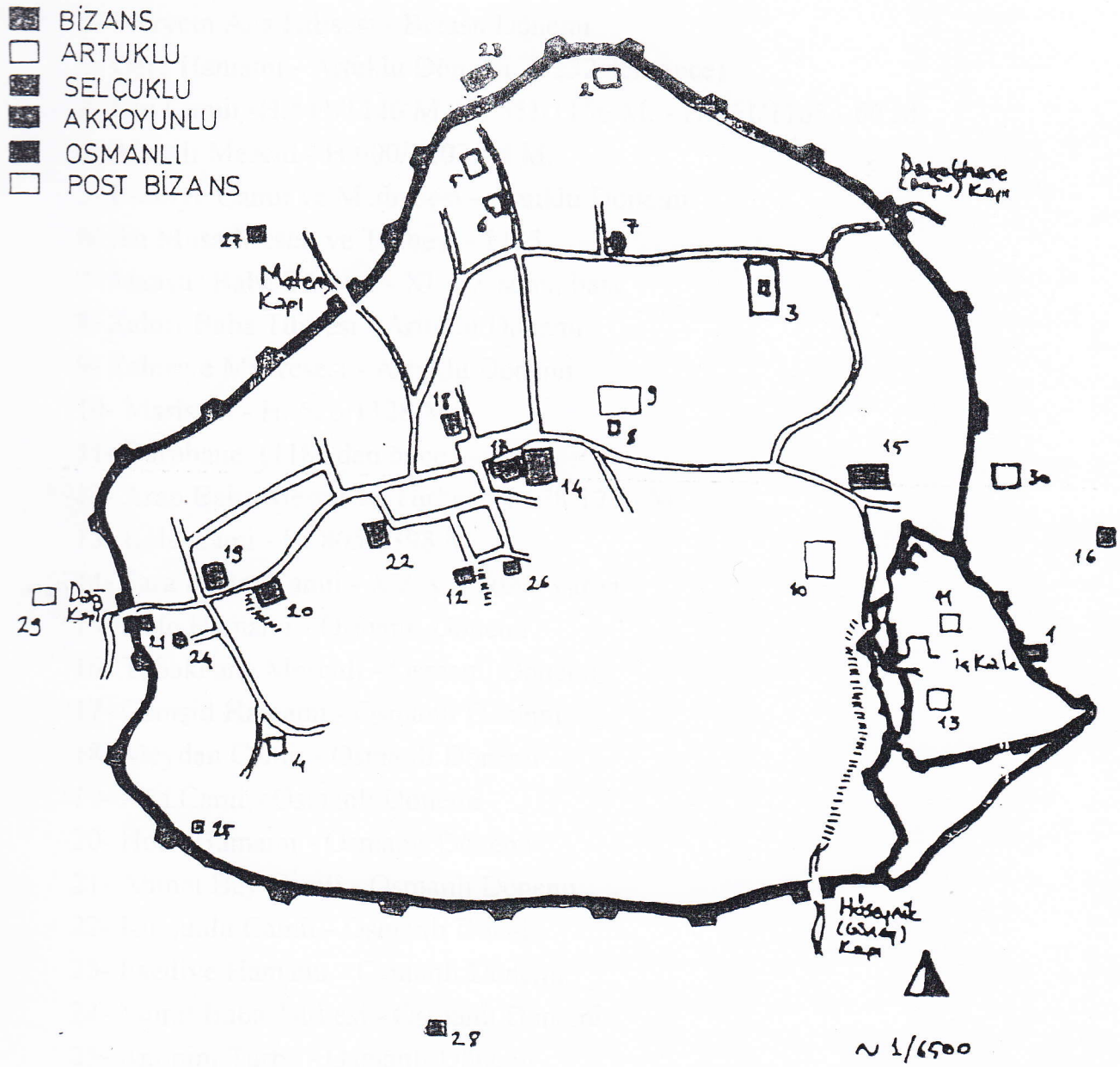
Şekil 2.1 Konum Haritası

2.2. Tarihsel Gelişim

Harput'un, Basra-Bağdat ve Diyarbakır hattını izleyerek Anadolu içlerine ve İstanbul'a uzanan ipek ve Baharat Yolu'nun üzerinde bulunması, Uluova ve Kuzova gibi tarımsal bakımdan son derece elverişli topraklara sahip olması, stratejik açıdan, Murat ve Fırat nehirleri arasındaki toprakların kontrol altında tutulabilmesi gibi imkanlar dolayısıyla tarih içinde nüfusun toplanması ve yerleşmelerin kurulması bakımından, bir çekim bölgesi olmuştur (Akkan, 1972, s:125).

Harput platosu güneye doğru vadilerle parçalanmış, bu vadiler arasında yer alan sırtlardan biri üzerine Harput kalesi inşa edilmiştir. Harput kalesi, şehrin güneydoğu kesiminde , üç tarafı derin uçurumlarla birbirinden ayrılmış olan ve hemen hemen aynı yükseklikteki üç büyük kaya kütlesinin, ortasındakinin üzerine kurulmuştur. Kalenin üç cephesi , yüksek kayalarla çevrili olduğundan, sadece toprak zemine yakın olan ön cephesinde (kuzeye bakan tarafta) yüksek duvarlar yer almaktadır. Kalenin ön cephesi 75-80 m, güneyi 150-20 m, yan cepheler ise 400-450 m. civarında olup, yaklaşık 50-60 bin metre karelik bir alanı kaplamaktadır. Kalenin yüksekliği ise çevresindeki taban seviyesinin farklı olmasından dolayı, değişiklik göstermektedir. Kuzey tarafta 100 m. civarında olan yükseklik, yanlarda ve arkada (güneyde) 200-300 m. arasında değişmektedir (Sunguroğlu, 1978, s:30).

İlk kullanımı Urartular'a kadar indirilen Harput kenti : XI. yüzyıl'a kadar değişik kültür egemenliklerini yaşamış olup, XI. yüzyıl başlarında Bizans egemenliğinde kale kent konumundayken; 1087 yılından sonra, Çubuk Bey ile birlikte Türk egemenliği altına girince, özellikle de Artuklu dönemi ile birlikte Türk kenti kimliği kazanarak, XII. yüzyıldan sonra Bizans kale kent modelinden çıkıp, kapalı kent modeline geçmiştir (Danık, 1997, s: 313).
Çubukoğulları'na ve Harput Artukluları'na başkentlik yapan kent, Artuklu dönemi ile birlikte sıkıştığı iç kaleden çıkıp kuzey aksına doğru gelişmeye başlarken, batı aksını da zorlamaya başlamıştır. Bu dönemde yapılan ve günümüze ulaşmış yapılardan Ulu Cami, Esediye Camii, Ahi Musa Mescid ve Türbesi, Mansur Baba Türbesi, Zahiri Baba Türbesi adlı yapıların iç kalenin kuzeyinde; Alacalı Mescid adlı yapının iç kalenin batısında yer alması, bu düşünceyi doğrulamaktadır. Aynı şekilde kaynaklarda adı geçen ancak, günümüze ulaşmayan Artuklu yapılarından Esediye ve Zahiriye Medresessi ile Dere Hamamı ve Maristanın iç kalenin kuzeyinde, darphanenin iç kale içinde olduğu düşünülmektedir. Artuklu döneminde kurulduğu düşünülen dış kale surları ise, kentin günümüzde de kullanılan sınırlarını belirlemiştir (Danık, 1997, s:315) Bkz. Şekil 2.2.

1-Meryem Ana Kilisesi
2-Dere Hamamı
3-Ulu Cami
4-Alacalı Mescid
5-Esediye Camii ve Medresesi
6-Ahi Musa Mescid ve Türbesi
7-Mansur Baba Türbesi
8-Zahiri Baba Türbesi
9-Zahiriye Medresesi
10-Maristan
11-Darphane
12-Arap Baba Mescid ve Türbesi
13-Kale Camii
14-Sara Hatun Camii
15-Kale Hamamı
16-Tabakhane Mescidi
17-Cemşid Hamamı
18-Meydan Camii
19-Ağa Camii
20-Hoca Hamamı
21-Ahmet Bey Camii
22-Kurşunlu Camii
23-Esediye Hamamı
24-Murat Baba Türbesi
25-Anonim Türbe
26-Nadir Baba Türbesi
27-Tayır Baba Türbesi
28-Uryan Baba Türbesi
29-Kilise
30-Kızıl Kilise

Şekil 2.2. Ortaçağda Harput Kenti Restitüsyon Denemesi (E.Danık, 1997, s:Lev.2)

1- Meryem Ana Kilisesi - Bizasn Dönemi
2- Dere Hamamı - Artuklu Dönemi ,(1232'den önce)
3- Ulu Camii -H.541/1146 M. -H.551/1156 M. - H.561/1165 - 66 M.
4- Alacalı Mescid - H.600/1203 - 4 M.
5- Esediye Camii ve Medresesi - Artuklu Dönemi
6- Ali Musa Mescit ve Türbesi - 1185
7- Mansur Baba Türbesi - XI. yy. sonu, başı
8- Zahiri Baba Türbesi - Artuklu Dönemi
9- Zahiriye Medresesi - Artuklu Dönemi
10- Maristan - H. 626/1128 M.
11- Darphane (1185'den önce)
12- Arap Baba Mescit ve Türbesi H.678/1276 M.
13- Kale Cami - H. 805/1398 M.
14- Sara Hatun Camii - XV. yy. ikinci yarısı
15- Kale Hamamı - Osmanlı Dönemi
16- Tabakhane Mescidi - Osmanlı Dönemi
17- Cemşid Hamamı - Osmanlı Dönemi
18- Meydan Camii - Osmanlı Dönemi
19- Ağa Cami - Osmanlı Dönemi
20- Hoca Hamamı - Osmanlı Dönemi
21- Ahmet Bey Camii - Osmanlı Dönemi
22- Kurşunlu Camii - Osmanlı Dönei
23- Esediye Hamamı - Osmanlı Dönemi
24- Murat Baba Türbesi - Osmanlı Dönemi
25- Anonim Türbe - Osmanlı Dönemi
26- Nadir Baba Türbesi - Osmanlı Dönemi
27- Tayir Baba Türbesi - Osmanlı Dönemi
28- Uryan Baba Türbesi - Osmanlı Dönemi
29- Kilise - Post Bizans
30- Kızıl Kilise - Post Bizans
olarak tarihlendirilmiştir (Danık, 1997, s:Lev.2) Bkz. Şekil 2.2.

Tarihin en parlak dönemini Artuklular ile birlikte yaşayan kent, 1238'de başlayan Selçuklu döneminde de batı yönünde gelişmeye devam etmiştir. Bu dönemden günümüze ulaşan Arap Baba Mescid ve Türbesi, kentin batı aksında kurulmuştur. 1243 Kösedağ savaşından sonra Moğollar'ın Anadolu'ya girmesi

ve Selçuklular'ın vergi veren devlet durumuna düşmesi ile birlikte, uzun süre imar çalışmalarından uzak kalan kent 1363'te Dulkadirli, 1465'de Akkoyunlu, 1507'de Safevi, 1514'de Osmanlı egemenliklerine girer. Osmanlı'ya kadar batı aksında gelişmeye devam eden kentte, Dulkadirli döneminde özellikle iç kalede ciddi onarım çalışmaları yapılır ki, günümüze ulaşan kitabeler bunu kanıtlar. Dulkadirliler iç kaleyi onarmakla kalmayıp, iç kalede Kalae Camii adıyla anılan bir de cami inşa ederler. Akkoyunlu döneminde yine batı aksında Sara Hatun Camii adlı yapıyı görürüz. Aynı dönemde iç kalede tamirat yapıldığını gösteren kitabe dışında, günümüze ulaşan başka bir yapı yoktur (Danık, 1997, s:315)

1507'de başlayıp 1514'de biten Safevi döneminde, herhangi bir yapı yapıldığını gösteren veri olmayıp, olasılıkla kısa süreli bu dönemde imar çalışması yapılmamıştır. 1514'den sonra başlayıp 1923'e kadar süren Osmanlı döneminde, dış kale önemini yitirerek kaybolurken, kentin çeşitli yerlerine yerleştirilmiş cami, mescid, hamam, medrese, han, gibi yapılar kentin bu dönemde yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir.

XII. yüzyıl sonlarında Harput'un güneyinde yer alan Mezra adlı yerde, Mamuret-ül Aziz adlı bugünkü Elazığ kent merkezi kurulduktan sonra, Harput kenti eski önemini yitirerek, zamanla küçülmüş ve bugünkü bucak merkezi durumuna düşmüştür (Danık, 1997, s:316).

Dış kale; Elazığ il merkezinin 5 km. kuzeydoğusunda yer almaktayken, bugün geriye sadece " Dağ Kapı" girişinin güney burcu ile, onun da güneyinde yer alan bir başka burç izinden başka, hiç bir veri yoktur.

Olasılıkla, Osmanlı döneminde stratejik önemini yitirdiğinden, zamanla taşları ev yapımı için çekilmiş olup, yapım tarihi ile ilgili veri yoktur. Ancak, 1605 yılında "Tavil Mehmed" adlı bir eşkiya tarafından tamir ettirildiği bilinmektedir. Aynı şekilde 1655 yıllarında bölgeye gelen Evliya Çelebi de, dış kaleden söz etmektedir. Bu nedenle yapı XVII. yüzyıl öncesine götürülmektedir. Kent gelişimi izlenildiğinde, Bizans döneminde kale kent kimliğinden, Artuklu döneminde kurtulduğunu ve iç kale kuzeyine doğru bir gelişme izleyerek, kısmen batıya yönelme olduğunu, Selçuklu döneminde de bunun devam ettiğini ve Artuklular'ın savunmaya verdiği önem dikkate

alındığında, Harput Dış Kalesini XII. yüzyıl sonu, XIII. yüzyıl başlarına tarihlendirilebiliriz (Danık, 1997, s:Lev.2) Bkz. Şekil.2.2.

Dış kale günümüze ulaşmadığından, plan tasvirini yapmak mümkün değildir. Ancak, bugünkü Harput'un topoğrafik kent planı hava fotoğrafı ile, arazide yapılan inceleme ve tespit sonrası, var olan dış sur izleri ile kaynak anlatımlarından yola çıkılarak, bir restitüsyon denemesi yapılmıştır (Şekil 2.2.).

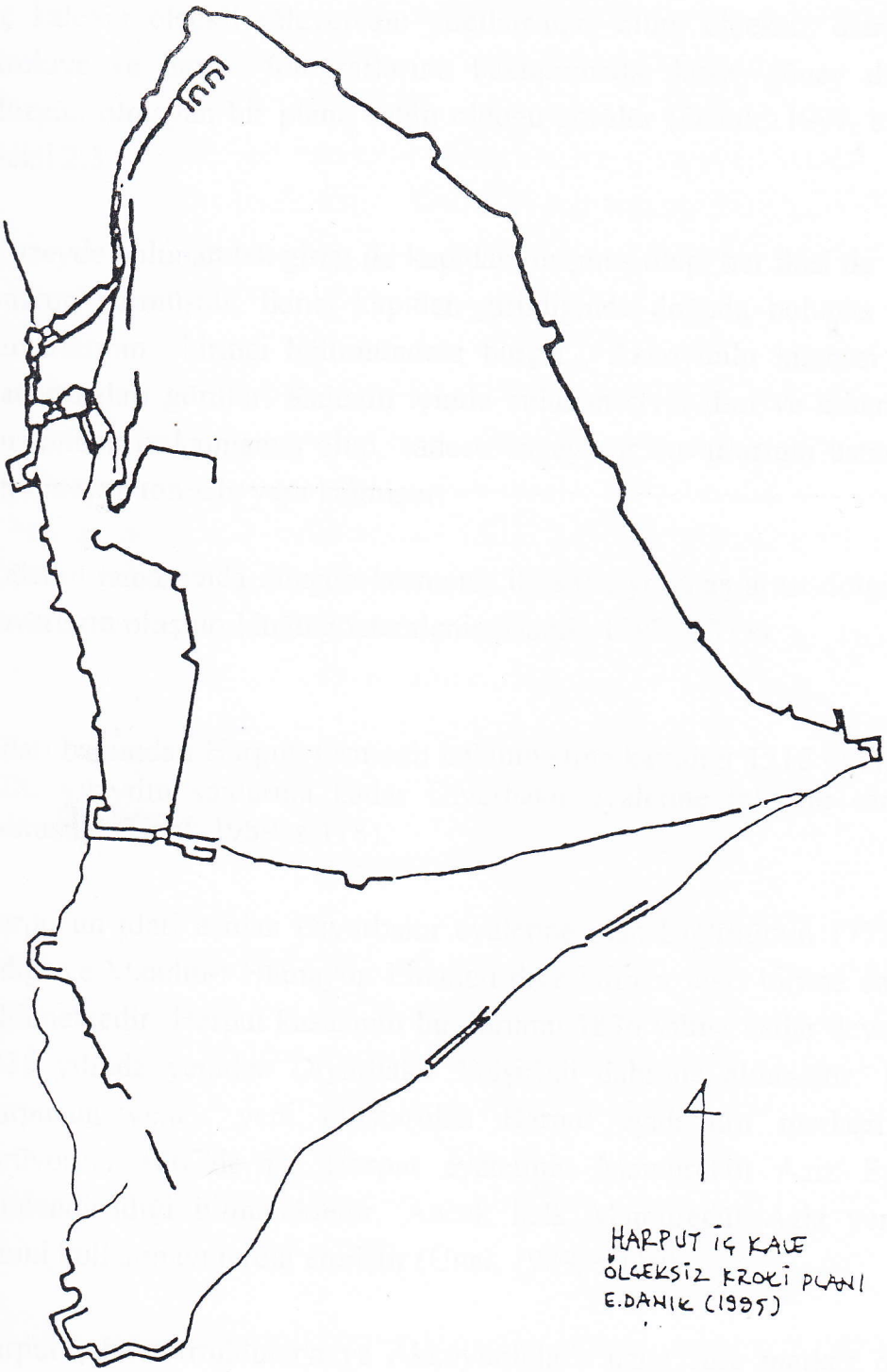
Yapılan bu çalışmaya göre, kentin anlatılan ilk kapısından biri olan ve günümüzde de aynı adla anılan "Dağ Kapı" ile , ikinci kapı; Meteris mahallesi ve kuzeyde mezarlığının bulunduğu alan, plana işlenmiştir. Ayrıca hiç bir kaynakta geçmemesine karşın; iki kapının böyle bir kent için yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Özellikle doğuda yer alan Süryani (Norsis) mahallesi ile, Fatih Ahmed Baba Mescid ve Türbesine ulaşımın ya da geçişin yapılacağı bir kapını kentin doğusunda olma zorunluluğu görülmektedir. Kalenin ve kentin güneyinde yer alan Hüseynik Karyesinin de kapıyla ilşkili olması gerekir. Bu durumda doğuda, bir "Doğu Kapı" ya da "Dabakhane Kapısı" , güneyde ise, iç kalenin güneybatısında "Hüseynik kapısı "adı verilebilecek iki kapı söz konusudur (Danık, 1997, s:316).

Tüm bu veriler ışığında yapılan restitüsyona göre; düzensiz oval form gösteren dış kalenin güneydoğusunda, iç kale yer alırken, yaklaşık olarak merkeze gelen, meydandan, güney hariç ana eksenlere yönelen yollar ile, bunlara bağlı ara yollar ve sokaklar düzenlenebilmektedir. Yapılar ise, kenti ikiye bölen doğu batı ekseninin kuzeyinde yoğunlaşmaktadır. Eksenin güneyinde kalan bölgenin bir bölümü yerleşim ve tarım amaçlı kullanılırken; bir bölümü ise, kayalık alan nedeniyle hiç bir şekilde kullanılmamıştır (Danık, 1997, s:316).

Dış kaleden geriye kalan izlere bakıldığında, malzeme olarak yörede Feth Ahmat Taşı olarak anılan, kumtaşı ile moloz taşların kullanıldığı görülmektedir. Sivil mimari yapısı altındaki burç içinde, düzensiz kesmetaş arası dolgu tekniğine karşın, Dağ kapı girişindeki kule yapıda düzenli kesme taş arası dolgu tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Olasılıkla yapının genelinde, anılan malzeme ve teknikler kullanılmaktaydı (Danık, 1997, s:317).

İç kale; Harput kent merkezinin güneydoğusunda, Tabakhane ve Fetih Ahmet Mescid ve Türbesi'ne giden yol üzerinde, Ulu Cami ve Kale Hamamı'ın güneyinde yer alır.Dış kaleye göre daha sağlam durumda bulunan İç Kale'nin yer yer burçları ayaktadır. Ancak, kuzey sur duvarları ve kısmen kuzeydoğu sur duvarları dışında kalan surların durumu oldukça kötüdür. Yenilenen 1. ve 2. giriş kapıları dışında son dönem onarımları yoktur (Danık, 1997, s:317).

İlk kullanımı Urartular'a kadar götürülen, hemen her dönemde ihtiyaca göre kullanılan ve buna göre genişletilen İç Kalenin buğünkü durumu, Artuklu kalesi izlenimini vermektedir (Danık, 1997, s:317).

Şekil. 2.3. Harput İç Kale Krokisi (E. Danık, 1997, s:Lev.4).

Kimi yerde 50-75 kimi yerde 100-150 m. lik kayalıklar üzerine kurulu bulunan iç kalenin ölçekli röleveplanı yapılamamış olup, ölçeksiz olarak aldığımız krokiye ve hava fotoğraflarına baktığımızda; kuzey-güney doğrultusunda düzgün olmayan bir plana sahip olduğu görülür (Danık, 1997, s:Lev.4) Bkz. Şekil 2.3.

Kuzeyde bulunan tek giriş; iki kapıdan oluşmuş olup, her ikisi de 1986 yılında onarım görmüştür. İkinci kapıdan girildiğinde doğuda bulunan , ikinci sur duvarlarının birinci bölümündeki burçta , Akkoyunlu kitabesi ile, hayvan kabartmaları görülür. Kalenin içinde bulunan sivil, dini ve askeri yapılardan günümüze iz kalmamış olup, sadece kuzey sur duvarlarının üstünde, niteliği bilinmeyen tonozlu yapı kalmıştır.

Kalenin tamamında düzgün kesmetaş ile kaba yonutaş arası dolgu tekniği ile duvarların oluşturulduğu gözlemlenir (Danık, 1997, s:318).

"İdari bakımdan Harput, Osmanlı hakimiyetine katıldığı 1516 yılından itibaren XIX. yüzyılın sonlarına kadar Diyarbakır eyaletine tabi bir sancak olarak kalmıştır" (Ünal, 1989, s:118).

Harput'un idari açıdan Diyarbakır eyaletine olan bağlılığının 1775'lerde sona erdiği ve Maadin-i Hümayun Emaneti diye bilinen idari birime dahil edildiği bilinmektedir. Harput kazasının bu durumu 1836 yılına kadar devam etmiştir. 1836 yılında yeniden Diyarbakır Müşirliği dahiline alınmıştır. 1845'de ise Harput'un yeni yeni oluşturulan Harput eyaletinin merkezi olduğunu görüyoruz. 1867'de ise Harput eyaletinin Mamüret'ül Aziz Eyaleti diye isimlendirildiği bilinmektedir. Ancak halk Mamüret'ül Aziz yerine Elaziz ismini kullanmayı tercih etmiştir (Ünal, 1989, s:119).

Harput şehri, Artuklular'a ve Akkoyunlular'a uzun süre merkez olduğu için köklü bir şehirleşme mevcuttur. Şehri şehir yapan özellik, halkın daha çok tarım dışı mal ve hizmet üretmesi ve bunları yakın veya geniş bir çevre için pazarlamasıdır. Harput şehri halkı bu özelliklere uygun olarak büyük ölçüde tarım dışı üretim ile geçimini temin etmekle beraber, şehir çevresinde yapılan tarım faaliyetlerinin ve bilhassa bağcılık ve bahçeciliğin önemi büyüktür.

1518 tarihine göre, yılda 3000 kile (77100 kg) buğday, 700 müd şıra (143500 lt.) 14000 müd meyve (2870000), 700 müd pamuk (143500 kg) ve 250 kg mercimek ve bakla 56425 kg yetiştirildiği görülmektedir.

Diğer taraftan şehirdeki el sanatları ve ticari faaliyetler, tarımla ilgili faaliyetlerin yanında hayli ileridir. Faaliyetlerin vergilendirilmesinden elde edilen gelir:1518 tarihine göre, şehirde elde edilen gelirin %74, 6'sıdır (Ünal, 1989, s:120).

Yine ticari ve küçük el sanatlarının sürdürüldüğü bedesten ve çarşılar da şehirleşmede önemli belgelerdir. Bedesten ve cami, esasta Osmanlı şehrinin merkezini teşkil eder. Bu açıdan bakıldığında, Harput'un Dağ Kapısı'ndan başlayarak kaleye kadar uzanan cadde üzerinde olanaklar toplanmıştır. Zaten Saray Hatun Camii ile Bedesten Zahiriye Külliyesi ve Kale Hamamı gibi bir çok yapılar bu cadde üzerinde bulunmaktadır. Saray Hatun Camii'nin karşısında kuzeye doğru uzanan cadde de Ulu Camii'nin karşısında kuzeye doğru uzanan cadde de Ulu Camii'nin yanında bir kavis çizerek tekrar kaleye dönmektedir. Bu caddede şehrin ana caddesinin bir uzantısıdır ve şehrin ticari ve sanayi hayatında önemli bir yeri vardır (Ünal, 1989, s:123).

Sanayi faaliyetleri içerisinde en başta dericilik gelmektedir. Harput ve çevresinde pamuk üretimi yaygın olduğundan iplik ve kumaş imal eden atölyelerin varlığı dokuma sanayinin de Harput'un iktisadi yapısında önemli bir yeri olduğunu gösterir. Ayrıca kumaş ve ipliklere renk kazandırmak için, şehir merkezinde ve bazı köylerde boyahaneler bulunduğu da bilinmektedir.

Halkın aydınlanma ihtiyacının karşılanması için şehirde bulunan mumhanenin (Şemhane) de önemi büyüktür.

Ticari ve ekonomik gelişmeler Harput'u, çevrede üretilen malların ve dışarıdan gelen ticaret eşyasının pazarlandığı önemli bir merkez haline getirmiştir. Öte yandan Çemizgezek, Palu ve Ergani gibi sancaklar halkın ihtiyaçlarını temin ettiği yer de yine Harput'tur. Yine yağ, peynir gibi hayvan ürünleri ile koyun, keçi, sığır vs. hayvanların pazarlandıkları en önemli pazar yine Harput'tur (Ünal, 1964, s:129).

Bu bakımdan Harput, tarım, ticaret ve sanayi alanında çeşitli malların üretimi ve pazarlanması yapılan önemli bir merkez görünümündeydi. Ancak Harput şehrinin kendisine 5 km.'lik uzaklıkta bulunan ve tarihte "mezre" diye anılan ve bu günkü adı ile Elazığ yeni ticaret merkezlerinin oluşması ve yeni ulaşım yollarının gelişmesiyle etkili bir merkez olmuştur (Ardıçoğlu, 1865, s:12).

Osmanlıların hakimiyetinden sonra yöre üzerindeki bu tür olumsuz şartlar ortadan kalktığı halde, Harput'un ilk etapta aşağıya inmediği, daha uzun yıllar parlak yaşantısını sürdürdüğünü görmekteyiz. Geniş bir bölgenin ticaret ve pazar şehri durumunda olması geniş bir kırsal alanın merkezi ve önemli geçit yolları üzerinde bulunmasının kazandırdığı fonksiyonel üstünlükler, savunma faktörünün önemini yitirmesinden sonra bile şehrin hayatiyetini canlı bir şekilde sürdürmesini sağlamıştır (Erdem, 1939, s:9).

"Şehrin fonksiyonlarını yitirerek ovaya inmesinin sebepleri şöyle sıralanabilir;
-Kale şehri olan Harput askeri önemini kaybetmiştir.
-Dağlar ve derelerle çevrili olduğundan, şehircilik bakımından genişleme imkanını bulamamıştır.
-Ovaya (Elazığ) nazaran Harput'taki iklim daha serttir (Elazığ'ın denizden yüksekliği 1020-1050 m. olup, Harput'un denizden yüksekliği 1300-1350 m. dir. Munzur dağlarından gelen kuzey rüzgarları, Harput'u etkisi altında bırakırken , Elazığ'a etkisinin az olduğu belirtilmektedir. Bu sebepten dolayı da Harput'un iklimi Elazığ'a göre çok daha serttir).
-Eyalet valisi olarak Harput'a gelen Mehmet Reşit Paşa'nın hastalığından dolayı , ovada oturmak için imkanlar hazırlaması da etkili olmuştur" (Hayli, 1995, s:33).

Mevcut eserlerin yapılış tarihlerine göre, kentin gelişimi şekil2.4'de görülmektedir.

Şekil 2.4. Elazığ ili, Harput bucağında bulunan 1710-5805 sayılı yasalar uyarınca korunması gerekli tescilli yapılar

Haritada görüldüğü şekliyle tescilli yapılar ve Elazığ ili, Harput bucağında bulunan 1710-5805 sayılı yasalar uyarınca korunması gerekli eski eserler şunlardır (Bkz. Şekil 2.4.):

1. İki eski ev -
2. Dabakhane - Osmanlı Dönemi
3. Cemşit Hamamı -
4. Kale Hamamı – Osmanlı Dönemi
5. Kızıl Hamam -
6. Yeni Hamam – Osmanlı Dönemi
7. Hoca Hamamı - Osmanlı Dönemi
8. Üçlüleli Çeşme – Osmanlı Dönemi
9. Meydan Çeşmesi – Osmanlı Dönemi
10. Ulu Camii Çeşmesi
11. Sara Hatun Çeşmesi – Osmanlı Dönemi
12. Alaaddin Bey Çeşmesi -
13. Yarı Çavuş Çeşmesi – Osmanlı Dönemi
14. Kurşunlu Camii Çeşmesi – Osmanlı Dönemi
15. Zeynep Çeşmesi – Osmanlı Dönemi
16. Arap Baba Türbe ve Mescidi - H.678/1276 M.
17. İmam Efendi Türbesi -
18. Fatih Ahmet Baba Türbesi ve Mescidi - H.713/1313 M.
19. Ahi Musa Mescidi - 1185'den önce
20. Dabakhane Mescidi - Osmanlı Dönemi
21. Hırkalı Baba Türbesi –Osmanlı Dönemi
22. Nurci Baba Türbesi -
23. Uryan Baba Türbesi -
24. Mansur Baba Türbesi -
25. Ağa Camii - Osmanlı Dönemi, H.967/ 1559M.
26. Meydan Cami - Osmanlı Dönemi
27. Ulu Camii - H. 541/1146 Mm.-H.551/1156 M.-H.561/1165-66 M.
28. Ahmet Bey Camii - Osmanlı Dönemi
29. Sarahatun Camii - XV. yy. İkinci Yarısı
30. Kurşunlu Camii - Osmanlı Dönemi
31. Arslanlı Camii – 12. Yy. Artuklu Dönemi
32. Harput Kalesi - İç Kale Artuklu Kalesi İzlenimi vermektedir.
33. Dış Kale - XII. yy. sonu, XII, yy. başı

34. Dua Mezarlığı – Osmanlı Dönemi
35. Meteriz Mezarlığı
36. Kilise Kalıntısı - Post Bizans
37. Meryem Ana Kilisesi - Bizans
38. Dabakhane Köprüsü – Osmanlı Dönemi
39. Fatih Ahmet Baba Çınarlığı
40. Kurşunlu Cami Çınarıdır (Aygül, 1992).

Tescilli yapılar incelendiğinde 7 adet türbe 7 adet cami, 4 adet mescit, 8 adet çeşmenin 6 adet hamamın iki adet evin korumaya alındığı görülmektedir. Eserlerin, tarihleri ve dönemleri bulunabilenler belirtilmiştir.

2.2.1. Nüfus gelişimi

Tarih öncesi ve tarihin ilk çağlarındaki nüfuz hakkında tüm Anadolu için olduğu gibi, Harput civarı için de pek bilgimiz yoktur. Ancak şehrin, daha çok müdafaa maksadına uygun olarak, çevresindeki ovalardan, yaklaşık 300m. yükseklikteki tepeler üzerinde kurulmuş olması dolayısıyla kalabalık bir nüfusun barınmasına elverişli olmadığı görülmektedir. Harput şehri nüfusun 1518'de 6.002, 1523'de; 8350, 1566'da 13437 kişi olduğu belirtilmektedir. XVII. yy.dan itibaren bir azalma dikkati çekmektedir (Ünal, 1989, s:32). XVIII. yy. sonlarında, alanın büyüyüp, Doğu Anadolu'nun şehir karakterini kazanmış önemli bir merkezi haline geldiğini görüyoruz (Ünal, 1989, s:40).

Bölge hakkında ilk not verenlerden Moltke (1838) ve Naumann (1873)'ın seyahatler sırasında Harput henüz önemini kaybetmemişti. Naumanın Harput'un nüfusunun 18000 kadar olduğunu bildirmektedir. Ancak bu dönem artık Elazığ'ın nüvesini teşkil eden yerleşmenin gelişmeye başladığı dönemdir. Bundan önceki yıllarda daha da kalabalık olduğu bir gerçektir. Nitekim, Nihat Erinç, Harput'u "20000"i geçen nüfusu ile hakiki bir şehir olarak nitelemektedir (Hayli, 1995, s:41).

XIX. yüzyılda Harput şehri bugünkü Elazığ şehrinin bulunduğu mezreye taşındığında, nüfusunun 20-30 bin kişi kadar olduğu kabul edilmektedir. Nitekim nüfusun yıllara göre azaldığını görmekteyiz ve 1955 yılı nüfus sayımına göre Harput nahiyesinin nüfusu 6954'tür.1960 nüfus sayımına göre

ise 5033'e düşmüştür. 1990 yılından sonra Elazığ Belediyesi'ne bağlı bir mahalle statüsüne alınan Harput'un nüfusunda yine bir azalma olduğunu görmekteyiz.

Harput mahallesinin nüfusu 1991 yılında 1532 iken, 1992 yılında 1407'ye, 1993 yılında 1363'e, 1994 yılında 1350'ye, 1995 yılında 1265'e ve 1996 yılında 1045'e düşmüştür (Hayli, 1995, s:42).

Bu düşüşün sebepleri arasında Harput şehrinin bu günkü Elazığ şehrinin bulunduğu "mezre"ye taşınması ile stratejik açıdan önemini kaybetmesi, sanayi, tarım ve eğitim gibi alanlardaki yatırımların Elazığ'a kaydırılması, tarihi ve kültürel mirasın turizm açısından değerlendirilmemesi, Elazığ'a ve büyük şehirlere yaşanan göç olgusunu sıralayabiliriz.

Bugün Harput, tarihi öneminin anısını yaşatmak amacıyla, bucak merkezi olarak muhafaza edilen, belirtilen tarihi kalıntılar etrafına serpiştirilmiş birkaçyüz konutluk, bir kasaba halindedir. Yaz aylarında, Elazığ ovasının sıcağından kaçıp, bir süre serinlemek ve belki de eski anılarını tazelemek dileğinde olanların ziyaretleriyle kısmi bir canlılık kazanmakta bölgeye gelen turistlerin büyük ilgisini çekmekte olan Harput, ulaşımın da zorluğu nedeniyle, kış aylarında tenha ve sakin havasına bürünmektedir.

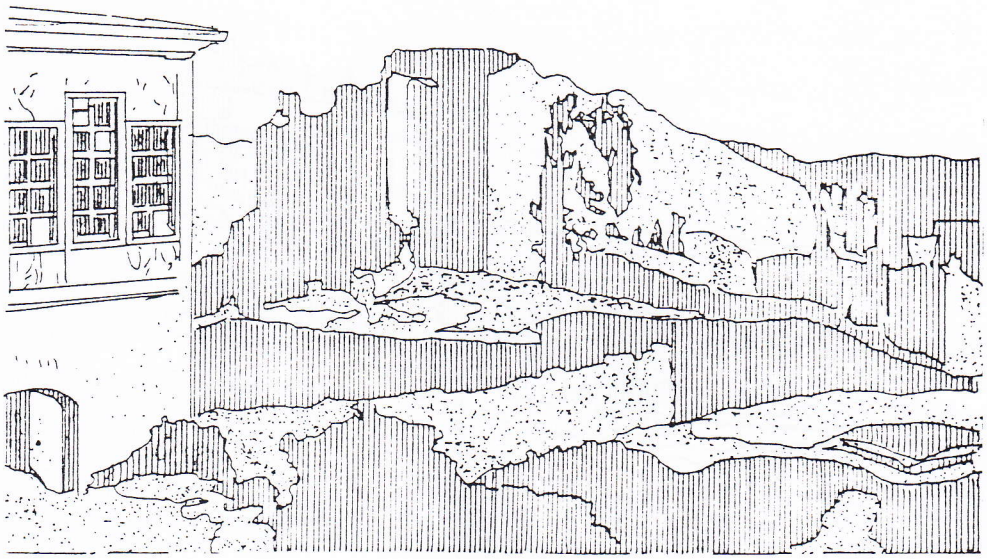
2.2.2. Mekansal gelişme ve yapılaşma

"Türk dönemi öncesi dediğimiz, Bizans dönemi Harput'u ile ilgili yeterli bilgi ve kaynak olmadığı gibi, dönemi yansıtacak yapısal kalıntının da günümüze ulaşması, bu dönem ile ilgili ayrıntılı açıklama yapmamızı güçleştirmektedir (Danık, 1995, s:68).

Günümüze ulaşmış bulunan ve Meryem Ana/Süryani Kilisesi adıyla anılan kilisenin geçmişi de, Türk dönemi öncesine götürülmektedir. Kalenin doğusunda ve batı duvarını kalenin oturduğu kayalıklara yaslamış bulunan kilisenin, kale dışında olması; Harput'un Bizans döneminde nüfus yoğunluğundan kale dışı yerleşmesine geçtiğini göstermektedir ki, kale dışı bir yerleşim yoğunluğu az bir varoş olarak nitelendirilmektedir (Danık, 1995, s:69).

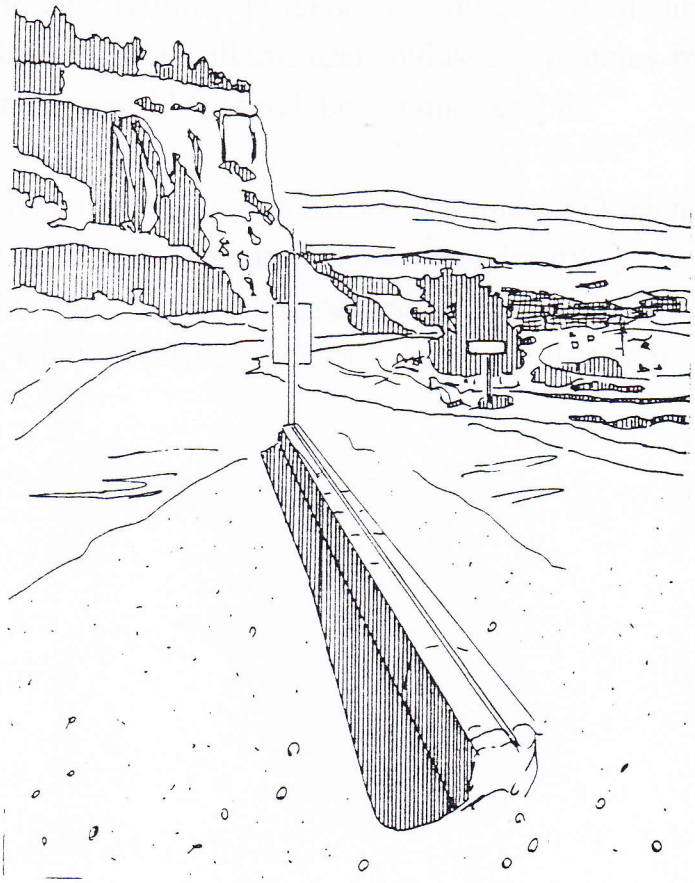
Anadolu'da Türk dönemi öncesi kentsel kimliklerden, kale kent modeli içinde değerlendirebileceğimiz Harput, bu modelin gereği olarak küçük bir alana sıkıştığından, kale içinde düzenli bir kentleşme göstermiş olmalıdır. Ne yazık ki bunu kanıtlayacak, yada farklılaştıracak sistemli bir kazı, kale içinde henüz yapılmamıştır. Aynı dönemde dış surların varlığından şüpheliyiz. Bu durumda, askeri garnizonda kale içine sıkıştığından, zaten bir kent için küçük bir alana sıkışan kalenin dışına taşan, bir takım unsurlar da olabilir (Danık,1995, s:70).

"XVI. yy.ın hemen başında yapılan iki tahrirden 1518 tarihli ilk tahrirde; 9 müslüman, 4 gayri müslim mahallesi görülmektedir. Kaya Mahallesi, Hoca Hasan Mahallesi, Aşçı Mahallesi, Börekçi Pir Mehmed Mahallesi, Kadı Kayası Mahallesi, Medrese-i Hümman Mahallesi, Hanke Mahallesi, Mescid-i Cuma Mahallesi ve Hacı Satılmış Mahallesi adlı müslüman mahalleleri ile Sinabud Mahallesi, Narsis Mahallesi, Gürcü Bey Mahallesi ve Şehroz Mahalelsi adlı gayri müslim mahallelerinden bir çoğunun bu günkü yerleri bilinmez" (Ünal, 1989, s:35).

Şekil 2.5. Harput Kalesinin genel görünüşü (Sunguoğlu, 1958, Çizen C.Ünlen).

Yerleşme, kaleyi de içine alan 4 km.lik düzlük üzerinde yapılanmıştır. Çevreye hakim bir yükseltiye sahip olması nedeniyle, Elazığ merkezinden de rahat bir şekilde algılanabilmektedir ve kale görüntüsüne sahiptir. Taşın yoğun kullanımı nedeniyle, dış görüntüde taş, rengiyle, dokusuyla ve biçimiyle hakim durumdadır. Yeşil doku yok denilecek kadar azdır. Bununla beraber tek ağaçlar mevcuttur (Şekil 2.5.).

Şekil 2.6. Harput'un Giriş Kapısı (C.Ünlen, 1997).

Elazığ ile Harput arasındaki ulaşımı sağlayan yol, oldukça dik bir rampa özelliğine sahiptir. Aynı zamanda yolun zemininin bozulmuş olduğu görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı, Elazığ ile Harput arasındaki ulaşım, özellikle kış aylarında zor şartlarla sağlanabilmektedir (Şekil 2.6).

1997 yılı, yaz döneminde Elazığ ve Harput arasında yeni yol yapım çalışmaları başlatılmıştır. Mevcut yolun genişletilmesi şeklinde sürdürülen çalışma ile yolun zemin ve altyapı sorunlarına da çözüm getirileceği belirtilmektedir.

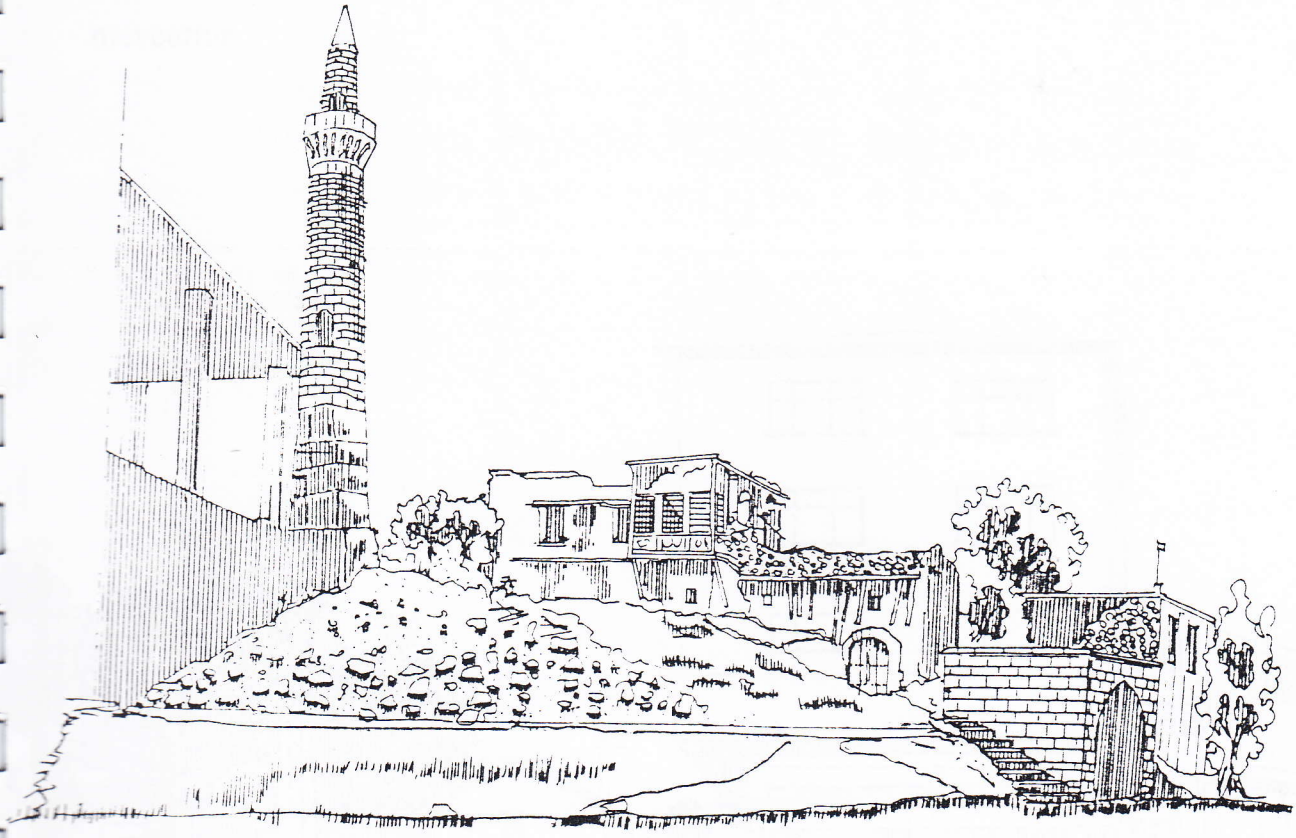
Harput'ta kent içi araç ve yaya yollarının, alanın topoğrafyasına uygun bir şekilde ve tamamen serbest bir düzende oluştuğu görülmektedir.Çoğu yerde ise kaldırım olmamakla beraber, bazı yerlerde yaya ve araç yolları yer yer kaldırımlar ile birbirinden ayrılmış durumdadır. Yolların maksimum genişliği, 8m.-10m. arasındadır. Merkezi yolların üzeri oldukça yıpranmış bir asfalt ile kaplıdır, diğer yollar ise genellikle toprak bir zemine sahiptir.

Tarihi özellik gösteren bölgelerde yolun hemen bitiminde yükselen taş duvarlı binalar, yapı sınırlarını belirlemektedir. Yolların kenarlarında yer yer yıkılmak üzere duran tarihi binalar, yıkılmış binalar nedeniyle oluşan boşluklar, yeni yapılan bir kaç bina, cami ve çeşme gibi elemanlar algılanmaktadır.

Şekil 2.7.Harput'a giriş (C.Ünlen, 1997)

Elazığ Caddesi üzerinde bulunan, Harput'un ana girişini oluşturan alan düğüm noktalarından birini oluşturmaktadır.Harput'un net olarak algılandığı ilk nokta olması nedeniyle önemlidir.Yolun devamında diğer meydanlara, ticaret yapılarına, konutlara ve kaleye ulaşılmaktadır.Kuzeye doğru gidildiğinde ise, kuyumcu evleri diye de bilinen 2 katlı yeni yapılaşmalar yer almaktadır (Şekil 2.7.). Bu yapıların yerleşmeye olumlu etki yaptığı söylenemez.

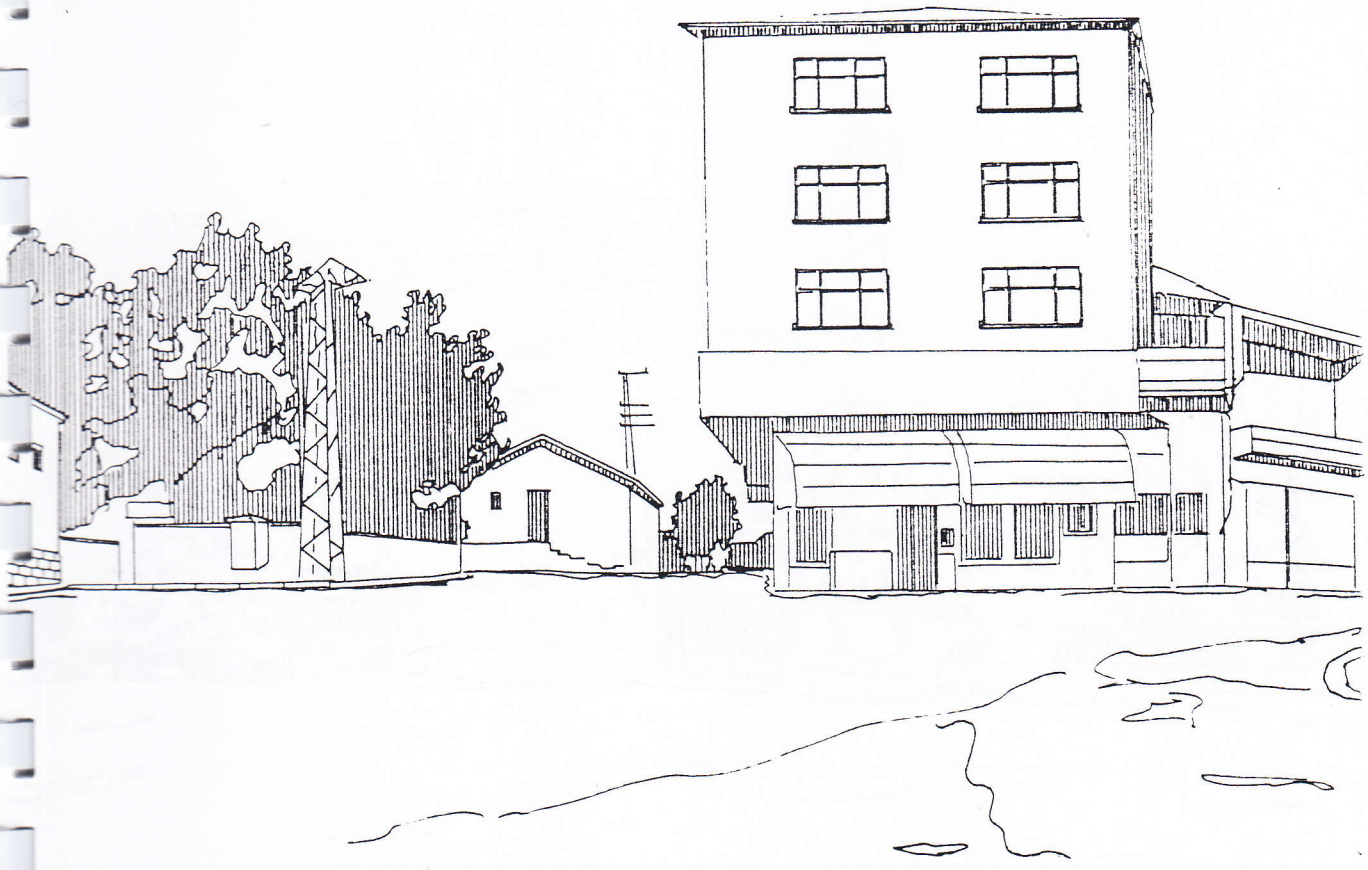

Şekil.2.8.Ağa Camisinin bulunduğu meydan (C.Ünlen, 1997).

Yolun kent içinde ulaştığı Ağa Camisinin bulunduğu meydanda, yalnızca minaresi günümüze ulaşmış olan Ağa camisinin restorasyon çalışmalarına başlanmıştır.Tarihi bir çeşmeye sahip olan meydanda ulaşım yer yer merdivenler ile sağlanmaktadır. Yine yer döşemesi olarak, oldukça yıpranmış asfalt bulunmaktadır. İşlevsel açıdan tali meydan özelliği göstermektedir (Şekil 2.8.).

Bu alanda tescil altına alınmayan, ancak kentin mekan oluşumunda çevresel değeri olan bir konut mevcuttur. Meydanın girişinde de yine tescil altına alınmayan, çevresel degeri olan fakat oldukça yıpranmış bir kaç bina görülmektedir.

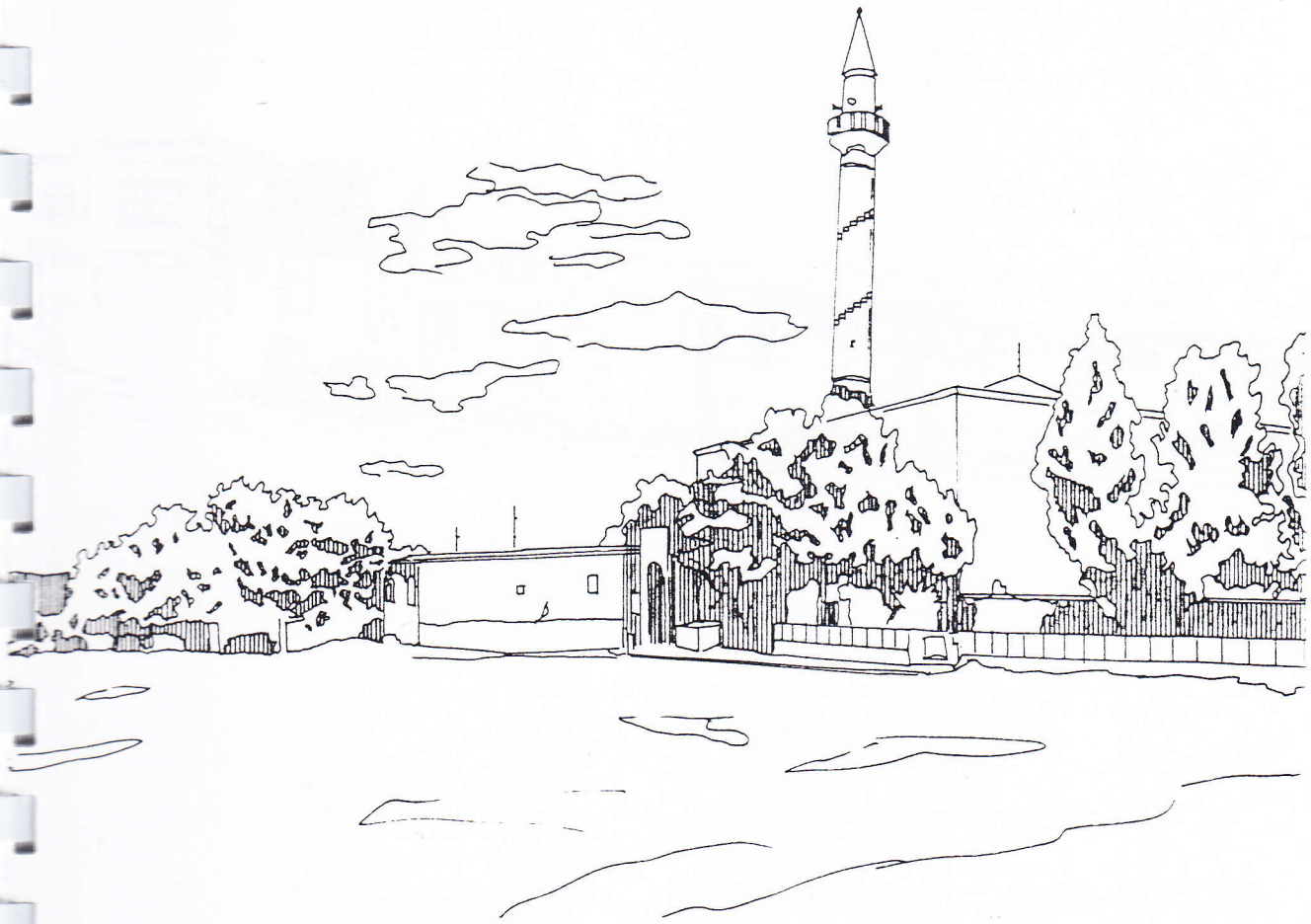
Bir bakkal dükkanı bulunan meydanın güney yönünde, park ve çay bahçesi mevcuttur.

Şekil 2.9.Cumhuriyet Meydanı (C.Ünlen, 1997).

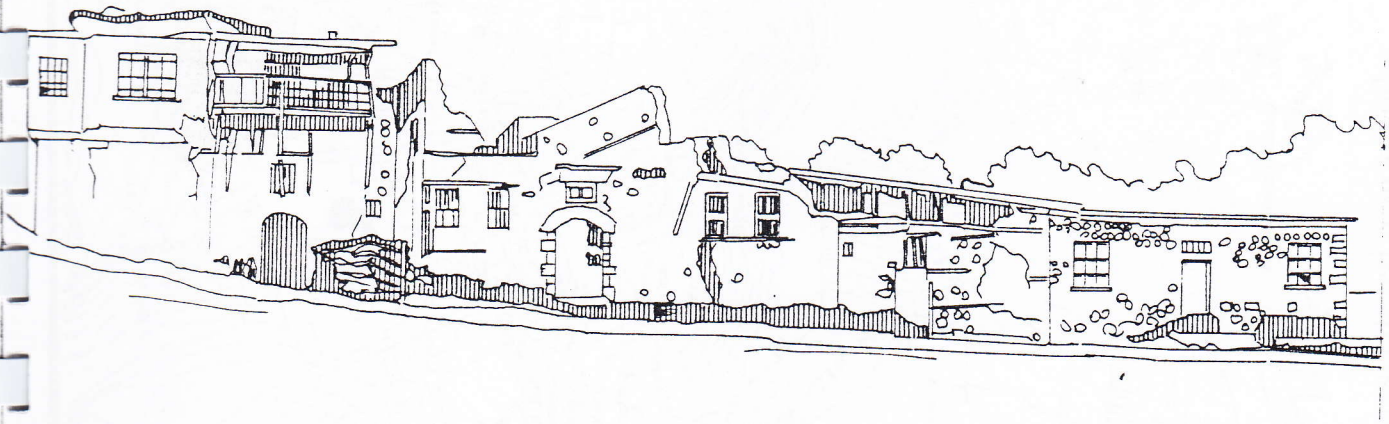
Harput Belediye Binası, Jandarma Komutanlığı ve Turistik Gazino ile çevrili alan, bir çok yolun birleştiği yer olan Cumhuriyet Meydanıdır. Ana meydan olarak nitelendirilebilir. Bu meydanda PTT. Santrali, bir fırın, bir bakkal dükkanı, meydanın girişinde iki kahvehane, meydanın doğusunda ise turistik amaçlı restorant binaları bulunmaktadır. Meydanın doğusunda kalan ve çıkışında yer alan park, belediye otobüslerinin ve dolmuş taksilerin durağı olarak kullanılmaktadır.

Meydanların tümünde, ticaret ve konut bölgeleri bir aradadır. Meydanları birleştiren yollar üzerinde de konut ve ticaret bölgeleri birbirinden ayrılmamış durumdadır, ancak ticaret olarak mevcut bir kaç bakkal dükkanı görülmektedir (Şekil 2.9).

Şekil 2.10. Sara Hatun Camisinin bulunduğu meydan (C.Ünlen, 1997).

Sara Hatun Camisinin bulunduğu diğer bir meydan daha vardır. Kapalı bir meydan değildir. Çevrede yeni yapılaşma yoktur ve şehrin ilk yerleşim yeri olan Kale'ye ulaşımı sağlaması nedeniyle de önemlidir (Şekil 2.10.). Bu meydanda ticaret amaçlı bir bakkal dükkanı, bir ahşap atölyesi ve bir mermer atölyesi bulunmaktadır. Bir kur'an kursu mevcuttur. Yolun zemini toprak dolgudur.

Şekil 2.11.Ağa Mahallesi (C.Ünlen, 1997).

Şekil 2.12. Tescil altına alınmayan ancak çevresel değeri olan konutlar.

Yapılar, serbest bir düzende şekillenmiştir. Tarihi yapıların yüksekliği 2 kat ile sınırlı olup, yol genişlikleri ile uyum göstermektedirler (Şekil 2.12.). Tarihi evlerin bir kısmı taş, bir kısmı ise kerpiç olarak inşa edilmiştir. Çatılar genellikle düz damlar şeklindedir. Caddeye bakan cephelerinde cumbalar (Şehnişen) bulunmaktadır.

Harput ve yöresinde ahşap işçiliği de parlak bir dönem yaşamıştır.Bu nedenle iç mekanlarda ahşap işçiliğinin güzel örneklerine rastlanmaktadır.Büyük konaklar, geniş ve ferah odalıdır, pencereler soğuk hava şartları nedeniyle küçük inşa edilmiştir.

Yeni binalar ile eski binalar arasında bir bütünlük görülmemektedir.Yeni binaların çoğu, yozlaşmış olarak tanımlanabilir. Ancak Elazığ Belediyesi tarafından, Harput'taki yapılaşmaya hız verilmiştir. Koperatiflerin kurulması amaçlanmıştır. Yeni binalar yığma, genellikle de karkas olarak inşa edilmektedir.

Tescil altına alınmayan, ancak çevresel değeri olan evler mevcuttur (Şekil 2.11).

2.3. Alanın Bugünkü Durumu

2.3.1. Fiziksel yapı

2.3.1.1. Topoğrafya

Çevresi dağlar ve derelerle çevrili olduğundan şehircilik bakımından gelişme imkanının olmadığı belirtilen Harput'ta, doğu'da Sinabud, batı'da Keserci dağları bulunmaktadır. Güney ve kuzeyi ise çok engebeli alanlarla çevrili bulunmaktadır. Nitekim Harput yerleşmesinin bulunduğu düzlük ancak 4 km. genişliğindedir (Akkan, 1972, s:26) Bkz. Şekil. 2.13.

2.3.1.2. İklim

Fırat ve Dicle Havzalarında yer alan Elazığ ve çevresinde karekteristik kara iklimi dikkat çekicidir. Bu iklim genel özellikleri açısından Akdeniz iklim tipine yer yer benzerlikler göstermekle birlikte, karasal iklim özelliği göstermektedir. Elazığ ili kışları yağışlı ve soğuk, yazları kurak ve sıcak bir iklime sahiptir. Karlı günler sayısı ortalama 21-40 gün, yıllık yağış ortalaması 437 mm.dir. Baharları ılık ve yağışlı geçmektedir.

Elazığ'ın kuzeyi kapalı, güneyi açıktır. Harput ise hem kuzeye, hem de diğer yönlerden gelen rüzgarlara açıktır. Munzur dağlarından gelen kuzey rüzgarları, Harput'a ulaşmaktadır. Ancak, kuzeybatı'daaki Pancarlık dağlarından dolayı, Ealzığ'a inememektedir. Bu nedenle Harput'un ikliminin Elazığ'a göre çok daha sert olduğu belirtilmektedir (Elazığ İle Verimlilik Envanteri, 1983, s:15).

2.3.1.3. Jeolojik yapı ve toprak kalitesi

Harput'un kurulduğu yer Eosen yaşlı tabakalarından (özellikle kalker, kumtaşı, konglomera, kil ve marn) oluşmaktadır. Ayrıca, melanj türü karmaşık üzerinde yer alan üst kretase yaşlı sığ deniz şartlarında çökelen oldukça beyaz, kalın katmanlı çok sert ve kısmen kristalize kireçtaşlarından oluşan bir kütle mevcuttur (Akkan, 1972, s:13).

Harput ve yöresinde, kahverengi topraklar diye adlandırılan kalsiyumdan zengin, verimleri düşük bir tabaka mevcuttur (Elazığ ili Verimlilik Envanteri, 1997, s:45). Birkaç tarihi ağaç dışında, yeşil doku yok denilecek kadar azdır.

2.3.2.Sosyal yapı

Harput'un Elazıg'la direkt bağlantısının olması nedeniyle , yaşama biçimlerini etkileyen ve kolaylaştıran teknolojik yenilikler günlük hayata girmiştir.Yine de geleneksel ögeler yaşam biçimlerini belirlemektedir.

Harput'ta resmi kurum olarak, Harput ilkokulu, Sağlık Evi, Biçki-dikiş Kursu, PTT santrali, Jandarma Takım Komutanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Elazığ Eğitim Merkezi Müdürlüğü bulunmaktadır.

Ataerkil aile yapısından çekirdek aileye geçiş sürecinin yaşandığı Harput'ta günlük yaşam halen tarımsal ve özellikle yaz aylarında, turizm ağırlıklı ticari aktivitelere bağlıdır.

2.3.2.1. Harput'ta aile yapısı

Çekirdek aile oranı %53'tür. Geriye kalan ailelerin %20'si geçici geniş aile, %17'si Ataerkil geniş aile ile %11'i parçalanmış ailelerdir. Bu oranlar, Harput'ta yaygın aile tipinin çekirdek aile olmasına rağmen, aile içi ilişkiler göz önüne alındığında geleneksel ailenin özelliklerinin de sürdüğü görülmektedir. Bu açıdan Harput ailesi, hem modern değerlerin hem de geleneksel değerlerin yaşandığı bir "geçiş ailesi" niteliğini taşımaktadır. (Çizelge 2.1)

Çizelge 2.1. Harput'ta aile yapısı (Yerkazan, 1997, s: 46)

Aile tipi	Sayı	%
Çekirdek aile	53	53
Ataerkil geniş aile	17	17
Geçici geniş aile	20	20
Parçalanmış aile	10	10
Toplam	100	100

Kaynak: Yerkazan,1997, s: 46.

2.3.2.2. Boş zamanların değerlendirilmesi

Aile reislerinin %28'i boş zamanlarında kahvehanelere gittiklerini, %16'sı televizyon seyrettiklerini belirtmişlerdir. Toplumumuzun bugün içinde bulunduğu, sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlar arasında bir paralellik olduğu göze çarpmaktadır (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.2. Aile reislerinin boş zamanlarını değerlendirme faaliyetleri (Yerkazan, 1997, s:48)

Boş zamanlarını değerlendirme faaliyeti	Sayı	%
Kahvehaneye giderim	28	28
Televizyon seyrederim	15	15
Evde otururum	8	8
Bağ ve bahçe işleri ile uğraşırım	16	16
Kitap ve dergi okurum	9	9
Hayır işleri ile meşgul olurum	6	6
Akraba ve komşularımı ziyaret ederim	9	9
Başka	9	9
Toplam	100	100

Kaynak: Yerkazan, 1997, s: 48.

2.3.3. Ekonomik Yapı

Doğu Anadolunun önemli merkezlerinden biri olan Elazığ ili doğal şartların elverişli olması sebebi ile paleolitik (yontma taş) döneminden beri çeşitli toplulukların yerleştiği bir alan olmuştur.Bilim adamlarının yer değiştiren şehirler arasında saydığı Elazığ, 1937 yılında bugünkü ismini almıştır.Harput; Sultan Abdulaziz döneminde Mamuret'ül Aziz ismini alıncaya kadar Harput ismiyle bilinmiş ve tarihe mal olmuştur. denilmektedir (Elazığ İli Yıllığı`92, 1992, s: 51).

Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin mekansal kalkınmasının planlanmasında üç büyük kenti (Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır) birleştiren bir kırık gelişme aksı hipotezinin geliştirilmesi düşünülmüştür.Gaziantep Akdeniz kıyısına açılan bir kapıdan ibaret olmayıp, bölgeler arası trafiğin en yoğun noktalarından birini oluşturan Adana'ya kolayca bağlantı sağlayabilmektedir.Elazığ ve Malatya ile bağlantılı olan Diyarbakır iç bölgelerden gelen malların dağıtım merkezidir.

Bu gelişme aksını kapsayan koridordaki kentlerin ve yerleşmelerin ekonomik faaliyetlerinin yoğunlaşması, Bölgedeki diğer alanlara göre daha kolay sağlanacaktır.Aynı zamanda, bunların dışındaki alanların gelişmesinin de etkili biçimde sağlanması gerekecektir. Bunun için önce koridor alanlarıyla diğer yüksek potansiyelli alanlar arasında ekonomik münasebetler geliştirilmelidir. İkincisi her yüksek potansiyelli alandaki büyük kentin hizmet kapasitesi yükseltilmeli ve bunların etki alanlarının geliştirilmesi teşvik edilmelidir. Büyük kentlerdeki kentsel altyapı ve tesislerle birlikte bu kentler arasındaki fiziksel bağlantılar da iyileştirilmelidir (GAP., 1990, S:12).

Turizm konusunda, Doğu Anadolu Bölgesi önemli bir potansiyele sahip olduğu halde, turizm faaliyetleri çok sınırlı seviyededir. Bu sektörün gelişmesini sınırlayan temel nedenleri şöyle sıralanmıştır;

-Konaklama tesisleri hem kalite hem de miktar bakımından yetersizdir ve bu tesislere temin edilen destek hizmetleri sınırlıdır,
-Potansiyel kaynaklar sınırlı bir şekilde kullanılmaktadır,
-Bölgede tanıtım faaliyetleri yapacak kuruluş bulunmamaktadır.

Bu bölge sınırları içinde bulunan Harput dini turizm, kaplıca turizmi için de tercih edilmektedir. Bağlık ve bahçelik oluşu, temiz havası nedeniyle Elazığ ve çevre halkının günübirlik gidebilecekleri mesire yerlerinin içinde en önemlisini oluşturmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bu potansiyelden yeterince yararlanılamadığı görülmektedir.

Turizm endüstrisi gittikçe artan bir öneme sahiptir. Ne yazık ki bu alan yetersiz gelişme göstermektedir. Esas olarak da turizm aktiviteleri, yer ve zamana bağlı etkileşimlerini tanımlama ve analiz etmeyi gerektirir. Tarihi mirası olan bölgelerin gelişiminde büyük rol oynamaktadırlar. Bu nedenle Harput'un , Doğu Anadolu Bölgesi ve Elazığ'la entegre olabilmesi turizm potansiyelinin dikkate alınması gerekmektedir.

Günümüzde Harput; tarım, ticaret ve sanayi alanlarında tamamen Elazığ'a bağımlı olan bir yerleşim birimi görüntüsü içerisindedir. Diğer yandan günümüzde Harput'un tarihten getirdiği kültürel ve tarihi mirasın turizm

açısından değerlendirilmeyişinin Harput'un sosyal ve iktisadi açıdan canlılığını yitirmesine neden olduğunu da belirtmek gerekir (Yerkazan, 1997 s:42).

2.3.3.1. Ailelerin aylık gelirleri

Örneklemde alınan aile reislerinin (% 64)' ü aylık gelir miktarı (%64) 5 000 000 ile 15 000 000 milyon arasındadır. Buna göre Harput'ta aile reislerinin aylık gelirlerinin ortanın altında ve orta düzeyde bulunduğu belirtilebilir. Ayrıca iktisadi yapılanmanın aile içinde birkaç kişinin çalışmasını zorunlu hale getirdiği de bir gerçektir (Çizelge 2.3) (Yerkazan, 1997, s:49).

Çizelge 2.3. Aile reislerinin aylık gelirlerine göre dağılımları (Yerkazan, 1997, s:49).

Aylık Gelir	Sayı	%
5 000 000	20	20
5 000 001-10 000 000	24	24
10 000 001-15 000 000	20	20
15 000 001-20 000 000	11	11
20 000 001-25 000 000	8	8
25 000 001-30 000 000	8	8
30 000 000 +	9	9
TOPLAM	100	100

Kaynak: Yerkazan, 1997, s: 49.

2.3.3.2. Aileye gelir sağlayan diğer kaynaklar

Örnekleme giren aile reislerinin, aileye kendi dışında, %43'ünün ailenin diğer bir üyesinin, %9'u ev ve dükkanın, %7'si ise bağ, bahçe ve tarlanın gelirine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Hiç yok diyenlerin oranı ise %35'tir. Harput'ta sanayi ve hizmet yatırımlarının azlığı görülmektedir (Çizelge 2.4)

Çizelge 2.4. Aileye gelir sağlayan diğer kaynaklarının dağılımı (Yerkazan, 1997, s:52).

Diğer Kaynaklar	Sayı	%
Ailenin diğer bir üyesi	43	43
Ev ve dükkan geliri	9	9
Bağ, bahçe ve tarla geliri	7	7
Hiç yok	35	35
Toplam	100	100

Kaynak: Yerkazan, 1997, s: 52.

2.3.3.3. Mesleki dağılım

Aile reislerinin mesleki dağılımlarında %20'si serbest işçi, %18'i geçici işçi, %15'i memur ve %14'ü ise çiftçidir. Diğer mesleklerde ise oranlar düşük düzeyde seyretmektedir. Harput'un iktisadi ve ticari alanda tamamen Elazığ'a bağlı olması aile reislerini Elazığ kent merkezinde serbest işçi olarak geçimlerini temine yöneltmiştir (Çizelge 2.5.) (Yerkazan, 1997, S: 55).

Çizelge 2.5. Aile reislerinin mesleki dağılımı (Yerkazan, 1997, s:55)

Meslek	Sayı	%
İşçi	9	9
Geçici işçi	4	4
Serbest işçi	20	20
Esnaf	14	14
Çiftçi	18	18
Mühendis	2	2
Memur	15	15
Şoför	5	5
Emekli	8	8
İşsiz	5	5
Toplam	100	100

Kaynak: Yerkazan, 1997, s: 55

2.3.3.4.Oturulan Konutun Mülkiyeti

Örnekleme giren ailelerin %39'u oturdukları konutun kendilerine ait olduklarını, %22'i ailesine ait, %11'i ise akrabasına ait olduğunu belirtmiştir. %28'i ise kiracı olarak oturmaktadır (Çizelge, 2.6.) (Yerkazan, 1997, s:58).

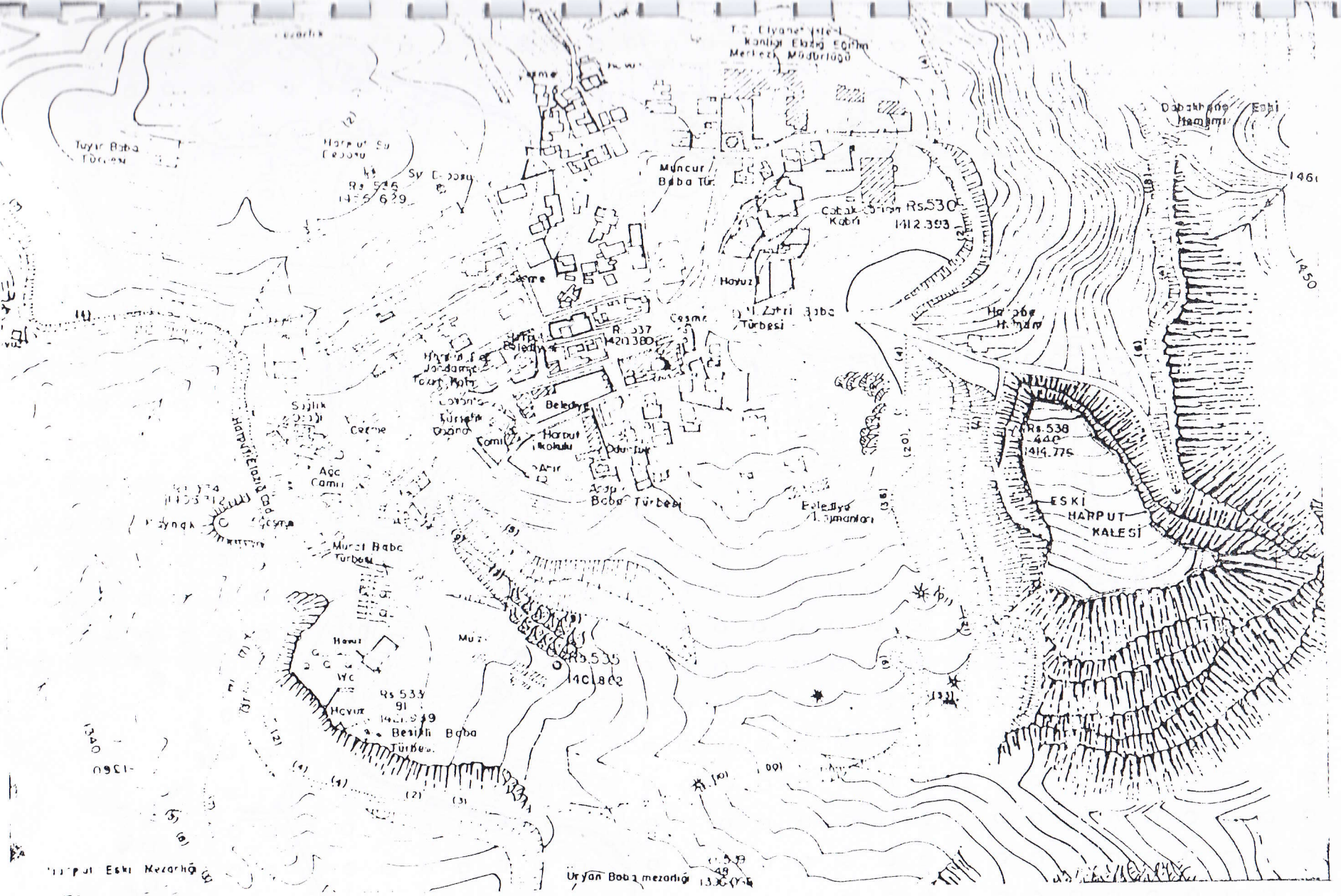
Çizelge 2.6. Oturulan konutun mülkiyeti (Yerkazan, 1997, s:58).

Mülkiyet	Sayı	%
Kendime ait	39	39
Aileme ait	22	22
Kira	28	28
Akrabama ait	11	11
Toplam	100	100

Kaynak: Yerkazan, 1997, s: 53.

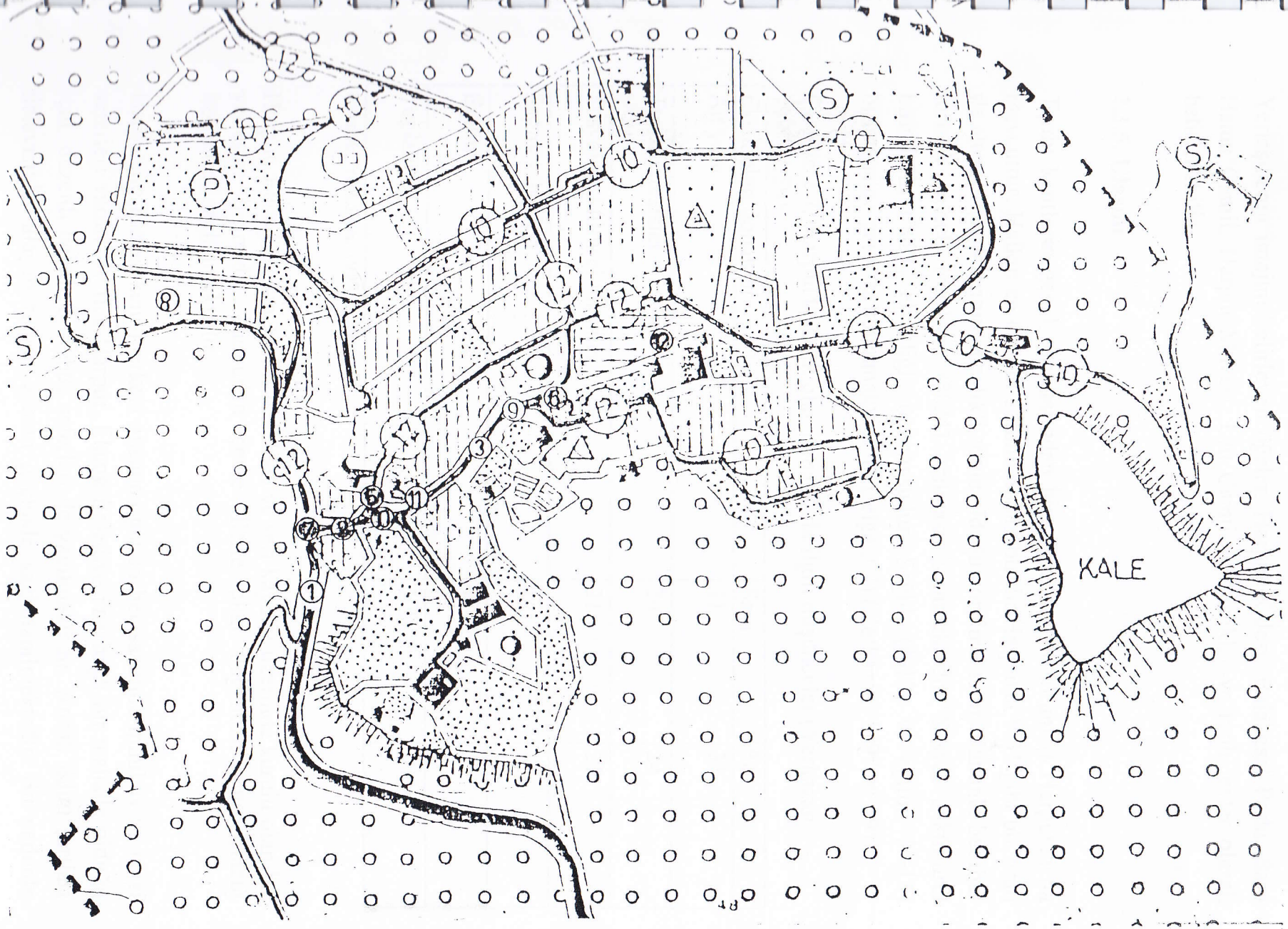
2.3.4. Yapılan imar planları

1574-1595 yılları arasında Harput'un en kalabalık mahalleleri, şehrin doğusunda ve orta kısmında iken zamanla, şehir batıya doğru genişlemiştir. Harput'un ilk halihazır haritası ise 1982 yılında İller Bankası tarafından 1/1000 ve 1/5000 ölçek olarak hazırlatılmıştır (Şekil.2.13). Baran İdil tarafından İmar Planları (1/1000) tamamlanmıştır (Şekil.2.14). 1992 yılında Harput Koruma Amaçlı İmar Planı yapılmıştır (Şekil.2.15).

Şekil.2.13 .1982 yılında yapılan halihazır harita (İller Bankası Arşivi)

0 50 100 150 200m.

Şekil. 2.15. 1992 yılında hazırlanan Harput Koruma Amaçlı İmar Planı (Elazığ

Yerleşmenin imajını belirleyen öğeler; Harput Kalesi, Balakgazi Parkı, Sara Hatun Camii, Harput Müzesi, Ulu Camii, mezarlıklar ve tarihi evler olarak belirlenebilir.

2.3.5. Ulaşım

Tarihi kentlerin genel sorunlarından biri olan altyapı sorunları Harput'ta da mevcuttur. Halkın en önemli sorunlarından biridir.Harput'ta %31 gibi bir oran ile alt yapı sorunlarının öncelikli sorun olduğu görülmektedir. Bununla beraber turistik amaçlı tesislerin (%24) açılması istenmektedir. Sosyal , kültürel birimlerin (%21) eksikliği sözkonusudur. Sağlık (%13) ve eğitim (%11) birimleri de yetersiz bulunmaktadır (Çizelge 2.7) (Yerkazan, 1997, s: 59).

Çizelge 2.7. Harput'ta eksik olan donatılarla ilgili düşünceler (Yerkazan, 1997, s:59).

Eksik olan donatılar	Sayı	%
Alt yapı	31	31
Turistik tesisler	24	24
Sosyal ve kültürel birimler	21	21
Sağlık bilimleri	13	13
Eğitim	11	11
Toplam	100	100

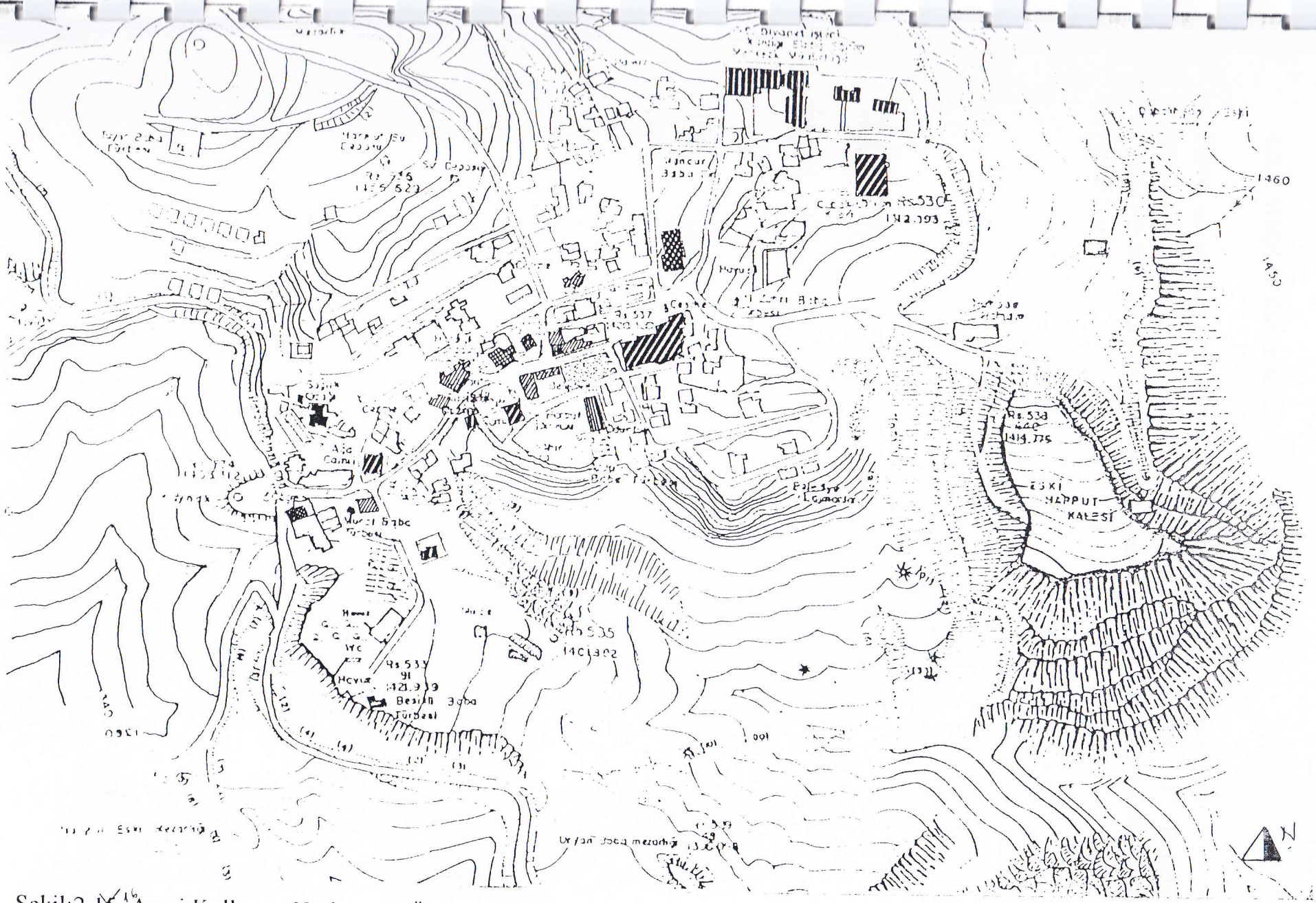
Kaynak: Yerkazan, 1997, s: 59.

Harput, Elazığ'a 5 km.'lik bir uzaklıkta ve sert kayalar üzerinde kurulu olan bir yerleşim birimidir. Harput'un çevre illerle olan bağlantısı yine Elazığ üzerinden sağlanmaktadır.

Harput ile Elazığ kent merkezi arasında günün her saatinde minibüs ve taksi seferleri vardır. Ayrıca Harput, Elazığ Belediyesi'ne bağlı bir mahalle olduğu için, düzenli belediye otobüs seferleri de yapılmaktadır. Ancak iklim şartları dolayısıyla, ulaşım zaman zaman güçlükle sağlanabilmektedir. Bu nedenle

1997 yılında Elazığ kent merkezi ile Harput arasında yeni yol yapım çalışmaları başlatılmıştır.

Kent içi ulaşım ağında, yaya ve araç trafigi problemli bir özellik göstermektedir. Birçok tarihi kentimizde olduğu gibi sokaklar, oldukça dardır. Ayrıca bakımsız bir görünüme sahiptir.

Şekil:2. Arazi Kullanım Haritası (C.Ünlen, 1997).

2.3.6. Mülkiyet durumu

Harput'un planlamaya esas olacak kadastral veri, 1/1000 ölçekli kadastral paftalardır. Harita Mühendisi Sabahattin Tekmen'den ve Belediye yetkililerinden alınan bilgiler doğrultusunda mülkiyet haritası hazırlanmıştır (Şekil 2.16).

Şekil 2.16. Mülkiyet Durumu (C.Ünlen, 1997).

3. KORUMA VE GELİŞTİRMEYE YÖNELİK SORUNLAR VE OLANAKLAR

Harput, yüzyılar boyunca çeşitli biçimlerde kullanılmış, bu kullanımların gerektirdiği bir çok değişik yapı, açık alan ve bunların bir araya gelmesiyle şekillenen dokular oluşmuştur. Böylesine çeşitlilik gösteren bir alanın doğal olarak bir çok sorunu bulunmaktadır.

Tamamen Elazığ'a bağımlı bir yerleşim birimi halini almıştır. Kültürel mirasın turizm açısından değerlendirilemeyişi Harput'un, sosyal ve ekonomik bakımdan canlılığını yitirmesine neden olmuştur. Sonuçta yerleşik nüfusun isteklerine olan cevap veremez hale gelmiştir.

Harput'ta resmi kurum olarak,Harput ilkokulu ve bir ortaokul, Sağlık Evi, Biçki-dikiş Kursu, PTT Santrali, Jandarma, Karakol Komutanlığı, Huzurevi, Diyanet İşleri Başkanlığı Elazığ Eğitim Merkezi Müdürülüğü bulunmaktadır. Ticaret ve halkın kullandığı mekanlar şekil 2.13'de görülmektedir.

Günümüzde, tarihi öneminin anısını yaşatmak amacıyla, bucak merkezi olarak muhafaza edilen, belirtilen tarihi kalıntılar etrafına serpiştirilmiş 348 konut, 1045 nüfuslu küçük bir yerleşme durumundadır.

Yaz aylarında, Elazığ ovasının sıcağından kaçıp, bir süre serinlemek ve belki de eski anılarını tazelemek dileğinde olanların ziyaretleriyle kısmi bir canlılık kazanmakta bölgeye gelen turistlerin büyük ilgisini çekmektedir. Fakat yaşlı nüfusun baskın olduğu alanda, turizmin ihtiyaç duyduğu donatılar bulunmamaktadır.

Harput'un ilk planı 1982 yılında, İller Bankası tarafından 1/1000 ve 1/5000 ölçekli hazırlatılmıştır (Şekil 2.12). 1992 yılında ise Harput Koruma Asmaçlı İmar Planı hazırlanmış, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurlu tarafından onaylanmıştır.

Alanın geliştirilmesinde seçenekleri ve stratejileri belirlemek amacıyla öncelikle bir anket çalışması yapılmıştır. Anketin amacı alanda oturanların

3.2. Koruma Kararı Alınan Bölgelerde Karar Alındıktan Sonraki Gelişmeler

Karar alındıktan sonra alanın genellikle ilgisizlikten köhneleştiği belirtilmektedir. Ayrıca karar alındıktan sonra değişme ve herhangi bir gelişme olmadığı (% 35) da söylenmektedir (Çizelge 3.2.). Sit alanı içerisindeki, tescilli binaların önemli bir bölümünün de terkedilmiş olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.2. Koruma kararı alınan bölgede koruma kararı alındıktan sonraki gelişmeler

Karar alındıktan sonraki gelişmeler	Sayı	%
Değişme yok-herhangi bir gelişme yok	35	35
Terkedilme	22	22
Kaderine razı olarak bekleme	18	18
Köhneleşme	9	9
Çevreye aykırı yapılaşma	6	6
Yorumsuz	4	4
Amaca uygun gelişme	3	3
Kaçak yapılaşma	3	3
Toplam	100	100

3. 3. Koruma Kararlarının ve Planlarının Uygulanabilme Durumu

Mayıs, 1997'de yapılan bu araştırmada, halkla yapılan görüşmeler sonucunda; mali olanaklarının kısıtlılığı (%40) uygulamada en önemli problem olarak görülmüştür. Özel mülkiyet sorunu da uygulamaları önemli ölçüde etkilemektedir. Kimi tarihi binaların mülkiyetinin 15 - 20 kişiye birden ait olduğu belirtilmektedir. Ayrıca halkın da söylediği gibi detaylı bir plana (% 37) ihtiyaç duyulmaktadır.Şimdiye kadar yapılan planlar yetersiz bulunmaktadır.

Çizelge 3.3. Koruma kararlarının ve planlarının uygulanmama nedenleri

Koruma kararının uygulanamama nedenleri	Sayı	%
Mali olanakların kısıtlığı	40	40
Detaylı plan yokluğu	37	37
Özel mülkiyet sorunu	11	11
Teknik personel eksikliği	8	8
Halkın tepkisi	4	4
Toplam	100	100

3.4. Halkın Koruma Konusuna Yaklaşımları

Bu konuda "sizce Harput korumaya değer mi?" sorusuna, (%80) çoğunluğun evet yanıtını verdiğini görüyoruz. Kentin gerçekten korunmaya değer özellikleri bulunduğunu, tarihsel ve kültürel değerlerin korunup geleceğe aktarılmasını belirtmektedirler (Çizelge. 3.4.).

Çizelge 3.4. Kentin korumaya değer olup olmadığı konusundaki düşünceler

Harput'un korumaya değer olup olmadığı	Sayı	%
Korumaya değer bulanlar	80	80
Kısmen korumaya değer bulanlar	13	13
Korumaya değmez	7	7
Toplam	100	100

"Koruma kararları alınırken halkın görüşleri alındı mı?" sorusuna ise (% 92) alınmadı yanıtı alınmıştır.

Çizelge 3.5. Koruma önlemleri alınırken çevrede yaşayan halkın görüşlerinin alınıp alınmadığı

Konuyla ilgili çalışmada halkın görüşleri alındı mı?	Sayı	%
Alınmadı	92	92
Alındı	8	8
Toplam	100	100

3.5. Yapılarla İlgili Sorunlar

3.5.1. Halkın korunacak yapıların kullanımları konusundaki genel eğilimleri

Genellikle yapıların dış görünüşlerini koruyarak, yenileme eğilimine yatkın bir görüş hakimdir.Koruma kararı alınan yapıların, korunması ile ilgili olarak %68 gibi bir oranla, olduğu gibi korunması, %32 oranında ise yıkılıp yeniden yapılması gerektiği belirtilmektedir (Çizelge 3.6).

Çizelge 3.6. Koruma kararı alınan yapıların kullanımı konusunda genel eğilimler

Koruma kararı alınan bir yapı için	sayı	%
Olduğu gibi korunmalı	68	68
Yıkıp yeniden yapmalı	32	32
Toplam	100	100

3.5.2. Korunacak yapıların satılmak ve yıkılmak istenmesinin nedenleri

Plan kararları alındıktan çok uzun bir süre sonra uygulamaların yapılması "planlama mantarı" da denilen ve planlamayı geçersiz hale getiren sonuçlara sebep olmaktadır. Harput'ta da uygulamalar gecikmiştir ve aşağıdaki sorunları gündeme gelmiştir;

Binalarda bakım ve onarım problemleri (%39) en büyük sorunlardan biridir. Mülkiyetler üzerinde çok ortaklık (%18) sözkonusudur. Çevrede daha fazla yapı izni (%19) istenmektedir. Arsa değerleri (%14) yüksek bulunmaktadır.

Özellikle bu nedenlerden dolayı tarihi yapılar yıkılmak veya satılmak istenmektedir (Çizelge 3.7).

Çizelge 3.7. Korunacak yapıların satılmak ve yıkılmak istenmesinin nedenleri

Korunacak yapıların satılmak ve yıkılmak istenmesinin nedenleri	I. Öncelikli %	II. Öncelikli %	III. Öncelikli %
Bakım ve onarım güçlüğü	39	9	9
Çevrede daha ...yüksek yapı izni	19	20	12
Çok ortaklılık	18	18	-
Arsa değerinin yüksekliği	14	9	11
Temizlik güçlüğü	7	28	-
Isıtma güçlüğü	2	8	32
Tesisat eksikliği	1	8	8
Fare ve böcekle mücadele	-	-	10
Yeni yapılarda oturmanın saygınlığı	-	-	18

Anketlerde mülkiyet sahipliliği ile koruma arasındaki ilişki araştırılmamıştır. Ancak, korumaya alınan tescilli yapılar incelendiğinde büyük çoğunluğunun dini yapılar, türbeler ve çeşmeler olduğu görülmektedir. Ancak, tescil edilen iki adet ev bulunmaktadır.

Sonuç olarak olanakları iki grupta toplayabiliriz.

1- Özel mülkiyette bulunan iki tescilli yapıyla birlikte ele alınacak 348 konut, sosyal olarak canlanmayı, ekonomik gelişmeyi beklemektedir.
2-Tescil edilmiş yapılar ise restorasyon, onarım, bakım, sağlıklaştırma, restitüsyon vb. çalışmalarla korunmayı, değerlenmeyi beklemektedir.
Peyzajın yeniden canlandırılması gerekmektedir. Ulaşım ve alt yapının geliştirilmesi önem taşımaktadır.

4. GELENEKSEL KENT DOKUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ (SONUÇ)

"Kent yaşamı çok karmaşık bir bütündür. Bu bütün içinde Kültür ve Tabiat Varlıklarının korunması, dengeli kullanılması ve geliştirilmesine ilişkin temel ilkeler, hedefler ve öncelikler ile üretilen ana politikaların uygulamaya aktarılmasında gerekli ekonomik ve teknik araçlar, örgütlenmeler ve bir Eylem Planı'nın hazırlanması gerekmektedir" (Kuntay, 1998, s: 1).

Kültürel mirasımızın yıkımına yol açan; binaların eskimesi, çürümesi, ihmal edilmiş olması, ekosistemdeki kirlenme, vandalizm, savaşlar, kundakçılık, vb. sebeplerdir. Ancak bunların hepsi geçmişte oluşmuş, günümüzde ise ekonomik gelişmeyle beraber motorlu taşıtlara olan ihtiyaç artmıştır. Bu ise tarihi alanların yıkımında önemli bir etki yaratmıştır. Kişiliksiz yeni yapılar, yapım teknolojisinin uygun kullanılmaması, toplumu kültürel değerlere ilgisiz kılmıştır. Ancak, insanlar, şehirlerin korunması ve eski hale gelmesiyle yer, kimlik ve süreklilik olgularına sahip olmaya çalışmaktadırlar (Feilden, 1985, s:205).

Sanayi toplumlarının, düzensiz ve plansız gelişme sonucu yaşanmaz duruma gelen kentlerinde insanlar için, kırsal yaşantıya ve tabiata daha yakın olan eski kent parçaları, insanların bunaldıkça kaçabilecekleri alanlar olabilmektedir. Hızlı teknolojik gelişme sonucu, geçmişle bağları kopmaya başlayan sanayileşmiş toplumlar için, geçmişlerini tanımlamak ve tanıtmak, bunu somut belgelerle ortaya koymak, diğer uluslara ve gelecek nesillere aktarmak önemli bir ihtiyaçtır. Mimari değerler de bu ihtiyacın giderilmesinde kullanılabilecek en somut araçlardır.

Gene sanayileşmiş toplumların ihtiyacı haline gelmiş olan "turizm" hareketleri açısından da farklı kültürlerin ürünü olan değişik çevrelerde bulunmak giderek önem kazanmıştır. Eski kent alanlarını, gerekli parasal kaynaklarını ayırarak değerlendirmek gelişmiş toplumlar için karlı bir yatırım olabilmektedir.

Hızla değişen sanayi toplumlarının, değişen ihtiyaçlarına cevap verebilmek için kentlerin devamlı yenilenme zorunluluğu vardır. Her yeni ihtiyaç için bütünüyle yeni kentler ya da yeni yapılar yapılmasının ekonomik açıdan

rasyonel olmayışı dolayısıyla, mevcut yapıların, yeni ihtiyaçları giderecek biçimde değiştirilerek kullanılması, kaçınılmaz bir zorunluluktur. Mevcut kent parçalarının toplumun değişen ihtiyaçlarına göre değerlendirilmesi fikri, "koruma" anlayışını doğal olarak içermektedir (Başyazı, 1973, s:1).

İnsanlar çevrelerinde kurdukları tanıdık bir dünya içinde yaşarlar. Kimine göre bu dünya sadece kendi evi, kimine göre kendi semti, kimine göre de kendi kenti olabilir. Ölçek ne olursa olsun bireyler bu bildik ve tanıdık dünya içinde kendini daha rahat ve güvende hissederler. İnsan yeni olan herşeye önce kuşkuyla bakar, ondan ürker ve onu değiştirmek ve bildik bir şeye benzetmek ister. Onunla etkileşime girer, sonuçta onu tanır ve kendi dünyasına katar. Ancak bu süreç bazen bir ömür kadar uzun sürecek yılları kapsayabilir. Bu nedenle insan ve çevresi arasında kurulan bu ilişki ve bu denge ortamı yine insan için ona ters düşmeden sürdürülmelidir. İnsan yaşadığı ortamdaki her elemanı tanıdık bir dost gibi görme eğilimindedir. Ancak bu herşeyin durağan ve sabit kalması isteği savunması anlamında değerlendirilmemelidir. Değişme, toplumla, onun değişmesine ve gelişmesine paralel bir gelişim doğrultusunda ele alınmalıdır. Tarihi ve kültürel değerleri korumakla gerçekleşebilecek bu denge yeni gelişen yapılaşmaya da bazı sorumluluklar yüklemektedir. Bu problem geleneksel çözümleri taklit etme çabası için değil, yaşayan ve toplum tarafından halen kullanılan özelliklere yeni yorumlar getirilerek ancak çözümlenebilir (Özbilen, 1991, s:4) .

Clark, (1969) medeniyeti: "kalıcı olma vasfı veya duygusu" olarak, medeni insanı da, uzay ve zaman içerisinde bir yerlere ait olduğu duygusuna sahip olan insan şeklinde tanımlamıştır. Uygar insan, geçmişe ve geleceğe bilinçli olarak bakabilen insandır (Larkham, 1996,s:55) tanımlamaları yapılmaktadır.

İçlerinde, P.F. Simith, Lozeno (1974) gibi kişilerin de bulunduğu bir grup araştırmacı, geçmişe, bakabilmeyi "ait olma duygusu" ile ilişkilendirmektedir. Bu duygu kentsel ortamda kendini tarihi mekanları korumak şeklinde gösterir. Tarihi mekanlar kararlılığı ve kalıcılığı temsil ederler. Öte yandan da, halk tarafından bir "miras" olarak da kabul edilirler (Larkham, 1996, s:55).

Konrad ve Taylor (1980) halk üzerinde, bir ölçme sistemi ile halkın geçmişe ait eğilimlerini belirlemişlerdir. Bulgular, halkın geçmiş değerlerine bir miras ve koruma güdüsüyle baktığıdır. Tarihi olguları korumanın, grup kimliği oluşturma ve stresi atmada etkili oldugu bildirilmektedir. Hubbard (1993)

geçmişe ait değerleri koruma güdüsünün toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişiklik sergilediğini belirlemiştir. Belirgin olan konu, koruma güdüsünde mirasın kimlik açısından önemli bir yer işgal ettiğidir (Larkham, 1996, s:56).

Tarihsel mirasımızı koruma ve saklama aynı zamanda bir ahlak görevidir ve pedagojik yönü vardır. Tarih öğretimi, bir yerin silüeti, insanların geçmiş değerleri hakkında gözlem yaparak, "kültürel hafıza" oluşturmalarını sağlar.

Tarihsel mirasımızı koruma ve saklama aynı zamanda bir ahlak görevidir ve pedagojik yönü vardır. Tarih öğretimi, bir yerin silüeti, insanların geçmiş değerleri hakkında gözlem yaparak, "kültürel hafıza" oluşturmalarını sağlar.

Örneğin, tarihsel miras, nesnel miras ve düşünsel miras olarak ikiye ayrılabilir. Nesnel miras kendini daha çok mimaride gösterir (Larkham, 1996, s:59). Çevre korumada yapılması gerekli en önemli şey gençleri eğitmek, çevrelerini sevmesini öğretmektir (Özerdim, 1987, s:13).

Yukarıda sıralanan görüşlere eklemeler yapılabilir. Ancak, temelde ana konunun eğitim olduğu görülmektedir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca , mülkiyeti ve yönetimi kime ait olursa olsun , taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli önlemleri almak, aldırmak ve bunların her türlü denetimini yapmak yetki ve sorumluluğu Kültür Bakanlığı'na aittir. Buna göre;

Korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının arkeolojik araştırma ve kazıların açığa çıkarılmasını, korunmasını, değerlendirilmesini baktırılmasını sağlamak , tahribini ve kaçırılmasını önleyici tedbirleri almakla yükümlüdür. Gerekli görülen yerlerde müzeler, röleve ve anıtlar müdürlükleri, restorasyon ve konservasyon laboratuvarları kurulmasını önermek ve ilgili işlemleri düzenlemek, özel müzelerin kurulmasına rehberlik etmek, desteklemek ve denetlemekle görevlidir. Müzelerin geliştirilmesi, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bakımı ve restorasyonu konularında

gerekli önlemleri almak ve uygulamak da Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğünün görevleri arasındadır (Zeren, 1991, s:21).

Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve planlanması hizmetleri ile ilgili bakanlıklar arasında Turizm Bakanlığı , Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı , Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ,Milli Savunma Bakanlığı da sayılabilir. Vakıflar Genel Müdürlüğü , Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Yerel Yönetimler ve diğer ilgili kamu kuruluşları da sıralanabilir.

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının korunması ile ilgili bu kurum ve kuruluşlar dışında Türkiye Turing ve Otomobil kurumu, Türkiye Anıt Çevre ve Turizm Değerlerini Koruma Vakfı gibi kuruluşlar, kamu yararına çalışan koruma, yeşillendirme, güzelleştirme dernekleri, meslek kuruluşları da koruma çalışmalarında özellikle halkı bilinçlendirme ve kamuoyu oluşturma konularında önemli görevler üstlenmektedirler (Zeren, 1991, s:23).

Vakıflar Genel Müdürlüğünün yönetiminde ve denetiminde bulunan mazbut ve muhtelif vakıflara ait taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan cami, türbe, kervansaray, medrese, hamam, mescit, mevlevihane, çeşme ve benzeri kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir (Zeren, 1991, s:25).

1982 yılında yürürlüğe giren Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda kültür ve tabiat varlıklarının devlet malı niteliğinde olduğu, korunmasının devletin görevi olduğu ilkesi Anayasa'da yer almıştır. Buna göre;

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda destekleyici önlem olarak 12.maddesinde korunması gerekli taşınmaz varlıkların bakım ve onarımı için Kültür Bakanlığınca ayni nakdi ve teknik yardım yapılabileceği, kredi verilebileceği,bu işlemlerle ilgili usül ve esasların yönetmelikle belirleneceği, bu amaçla bir devlet bankasında açılacak bir hesapta ve Kültür Bakanlığı emrine "Korunması Gerekli Taşınmaz Varlıkların Onarımına Katkı Fonu" kurulacağı, bu işlemlerle ilgili usul ve esaslar yönetmelikle belirleneceği hükmü getirilmiştir (Zeren, 1991, s:30).

Koruma amaçlı imar planında kültürel amaçlara ayrılan tescilli yapılar, bu amaçla onarılıp değerlendirilmesi koşulu ile ilgili koruma kurulunun kararı ve Bakanlığın onayı ile Belediye tarafından kamulaştırılır.

Korunması gerekli taşınmaz Kültür ve Tabiat varlıklarının koruma alanları, imar planında yola, otoparka, yeşil alana rastlıyorsa bunların ilgili belediye tarafından, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının bakım ve onarımı ile görevli oldukları veya kullandıkları kültür varlıklarının koruma alanları, bu kurum ve kuruluşlarca kamulaştırılır. Koruma amacıyla kullanımına kısıtlama getirilen bina, arsa ve araziler Tasarrufu kısıtlanan Bina , Arsa ve Arazi Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre değerlendirilir (Zeren, 1991, s:31).

Sit alanı olması nedeni ile kesin inşaat yasağı getirilmiş korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu parseller, parsel sahibinin başvurusu üzerine 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca bir başka hazine arazisi ile değiştirilebilir, üzerinde bina ya da tesis varsa, sahibinin başvurusu üzerine rayiç bedeli 2942 sayılı kanun hükümlerine göre belirlenerek ödeme yapılır (Zeren, 1991, s:32).

Arazi değişimi ile ilgili koşullar "Kesin İnşaat Yasağı Getirilen Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Bulunduğu Sit Alanlarındaki Taşınmaz Malların Hazineye Ait Taşınmaz Mallar İle Değiştirilmesi" ilgili yönetmelikde belirtilmiştir (Zeren, 1991, s:35).

Görüldüğü gibi koruma ile ilgili yasal yönetsel olanaklar da bulunmaktadır. Ancak tüm bu olanaklar neden uygulanmamaktadır?

Yanıtı Karaaslan'ın (1985) saptamalarında bulunmaktadır:
Halkın katılımının üst düzeyde sağlanamadığı ülkemizde, planlama tartışmasının yapılması, tasarım konularının imar planlarında nasıl yer alacağının tartışılması ve sonuçta "tasarım sürecinin" belirleyicilerinin içerisinde halkın da yer alacağı bir platformun yaratılması konularında; plancılara, tasarımcılara, mimarlara, halka ve sivil örgütlere önemli görevler düşmektedir" (Karaaslan, 191996, s:171).

Korunacak yapıların merkezi ve yerel yönetimlerce satın alınmaları, onarılmaları ve restore edilmeleri için gereken parasal kaynağın sağlanması, içinde bulunduğumuz koşullarda oldukça lüks harcamalar olarak nitelendirilmektedir. Özel mülkiyetteki eski yapıların satın alınarak korunması bir yana, devlet kendi elindeki anıtsal nitelikli eski eserleri bile koruyamamaktadır.

"Ülkemizde senede 400.000'e ulaşan bir konut açığı vardır. Bu açık giderilirken, okul, hastane, otel vb. yatırımlarının gerçekleştirilmesi de zorunludur. Bu açıdan bakılırsa, tarihi çevre bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu alandaki yatırımlar konusunda fayda-maliyet analizlerine bakıldığında, eskiyi onarmak, yeniyi yapmaktan daha ucuza malolmaktadır. Tarihsel yapıların mimari ve sanatsal kişiliğini bozmadan onararak, uygun işlevlerle donatabilir ve küçümsenmeyecek ekonomik tasarruflara gidilebiliriz. Kısaca, tarihsel çevreye yeniden bir kullanım değeri kazandırabiliriz." (Özerdim, 1989, s:5).

Toplumların kültür düzeylerinin ve yaşam standartlarının yükselmesi, tatile zaman ayrılması ve iletişim olanaklarının artması turizmi, beraberinde kültürel turizmi geliştirmiştir. Tarihi alanlarını koruyan kentler büyük bir kültürel turizm odağı olmaktadır. Sağlıklaştırılan çevrelerde yer alan eski konutlar ilginç yaşam biçimleri sunabilmektedirler (Arwil, 1983, s:336). Korumanın gelir getirici aktivitelerle, özellikle turizmle bağdaştırılmasının olumlu bir yaklaşım olduğu belirtilmektedir (Zeren, 1991, s:334).

"1980'li yıllarda, ülkemizin kültür politikasında temel ve öncelikli bir sorunu olan tarihsel kültür kalıtının korunması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi için bu eserlere ekonomik ve toplumsal yararlılık ilkesinden faydalanılarak, çağdaş yaşam içerisinde işlevsellik kazandırılması, kültürel erozyonun önlenmesi ve bunları gerçekleştirmek üzere kararlar geliştirilmiştir. Bunların yanında doğal ve tarihsel çevrenin korunması, iç ve dış turizme yönelik olarak değerlendirilmesi politikasına yer verilmiştir. Koruma-değerlendirme-geliştirme konusunda, özellikle turizm kullanımları ile uyumlu bir şekilde ele alınması ağırlık kazanmıştır" (Zeren, 1991, s:40).

Harput'un canlandırılması; sosyo-ekonomik gelişmeler, muhafaza ve geliştirme kavramlarının birlikte ele alınması gerektirmektedir. Bir yandan gereksinimler karşılanırken; diğer yandan eski kentsel mekanların bozulması önlenmeli, toplumun davranışlarını olumlu yönde geliştirecek kentsel mekanlar, halkın katılımı ile yaratılmalı, köhneleşme önlenmeli ve ekonomik canlanma sağlanmalıdır.

Harput halkı; tarihsel ve kültürel değerleri koruyup, geleceğe aktarmanın ekonomik, kültürel, sosyal vb. açıdan sağlayacağı faydalar konusunda bilinçlendirilmelidir. Eskiden olduğu gibi alandaki eğitim kurumlarının çoğaltılması alanın canlanmasını sağladığı gibi, bilinçlenmeye de katkıda bulunacaktır.

Elazığ ve Harput'un bağlı olduğu koruma kurulu Erzurum Koruma Kuruludur. Kurulun; özellikle Elazığ Belediyesi, ayrıca Fırat Üniversitesi gibi kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü dernekler, meslek kuruluşları ile birlikte çalışarak, halkı bilinçlendirmesi ve kamuoyu oluşturması gerekmektedir.

Elazığ'ın bunaltıcı sıcağından kurtulmak isteyen halk, yaz aylarında Harput'ta yaşamayı tercih etmektedir. Bu amaçla tüm alanda bütünsel bir peyzaj düzenlemesi yapılmalıdır.

Bir kentsel sit alanı olan Harput'ta yozlaşmış yeni yapılaşmalar göze çarpmaktadır. Yapımına Belediye tarafından izin verilen bu binalar kentsel kimliği zedelemektedir. Bu tarihsel kentte uzmanların müdahalesine gerek duyulmaktadır. Bu nedenle Belediye'de Şehir ve Bölge Plancılarının istihdam edilmesi gerekmektedir.

Koruma kararı alındıktan sonra, alanın genellikle ilgisizlikten köhneleştiği söylenmektedir (Bkz. Çizelge.3.2). Koruma İmar Planlan yapıldıktan sonra da değişme ve herhangi bir gelişme olmadığı görülmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun, 18.10.1992 gün ve 1168 sayılı kararı ile Elazığ İli, Merkez, Harput Mahallesi, Koruma Amaçlı İmar Planı onaylanmıştır (EK-12). Alınan kararların üzerinden altı yıl geçmesine rağmen Harput'un görüntüsü endişe

verici niteliğini korumaktadır. Yukarıda sıralanan yasal yönetsel olanaklarda var olduğuna göre sorunun kaynağı iyi tanımlanmalıdır.

Tarihi binalarda bakım ve onarım güçlüğü, mali olanakların kısıtlılığı, halkın yeterince bilinçlendirilmemesi, detaylı plan yada kararların üretilmemesi, mülkiyetlerde çok ortaklık,ve yüksek gelir sağlamaya duyulan özlem alanın önemli sorunlarıdır.

Harput'ta tescil altına alınmış iki ev bulunmaktadır. Tescil altına alınmayan ancak, kentin mekan oluşumunda çevresel değeri olan yapılar da mevcuttur. Bu binalar restore edilerek yeniden işlev kazandırılmalıdır.

Yeni yapılacak binalar için tipolojik çalışma yapılarak, binaların form, biçim özellikleri açıkça ortaya konulmalı ve yeni tasarımlar bu doğrultuda oluşturulmalıdır. Sit alanı sınırları içinde bulunan yeni yapılaşmaların tümünde aynı kurallara uyulmalıdır. Yapı yükseklikleri, kentin tarihi özelliklerini bozmayacak şekilde en fazla 2 kat olarak sınırlandırılmalıdır.

Alt ölçeklere referanslar verilerek, kent parçalarının kentsel tasarım yoluyla planlanması sağlanmalıdır.

Yolların yüzey kaplaması önemlidir ve iklim koşulları da dikkate alınarak, kaymayı önleyici, dolaşmayı kolaylaştırıcı özelliklere sahip olmalıdır. Binalar genellikle taşla kaplıdır.Yeni ve eski arasındaki uyum da dikkate alınarak sokakların taş ile kaplaması daha uygundur. Malzeme, renk, biçim ve dokunun bütünlüğü sergilenmiş olacaktır. Yollar üzerinde, aydınlatma, dinlenme, bilgi levhaları, çöp, telefon gibi donatımlar sağlanmalıdır.

Rekreatif amaçlı yoğun kullanım sağlamak amacıyla erişilebilirliğin en iyi şekilde güçlendirilmesi gerekmektedir. Elazığ ile güçlü bir bağ, alanın canlanmasını sağlayabilir. Bu amaçla Elazığ ile Harput arasında bir teleferik de düşünülebilir

Harput'u gezmeden önce bilgilenmek için bir sergi salonu yapılmalıdır. Tarihsel bilgilerin verildiği çeşitli dillerde hazırlanmış bilgi panoları olmalıdır. Harput'u gösteren bir model hazırlanmalıdır.

Arkeologlarının görüşleri doğrultusunda ziyaretçiler için belli bir gezi yolu düzenlenmelidir. Bir çok yere dinlenmek için oturma yerleri konulabilir. Gezi yolunda bilgi panoları bulunmalıdır. Panolarda plan bulunmalı, devirlere ait bilgiler verilmelidir.

Koruma Kurulunun görüşleri doğrultusunda, kaleye ve tescilli binalara işlevler verilmelidir.

Planlama alanı içindeki tescilli binaların kent dokusu içindeki güçlü konumunu vurgulayacak bir görünüm sağlamalıdır.

Tarihsel ve mimari önemi olan veya ekonomik değeri bulunan yapı ve alanları koruyacak, onaracak sıhhileştirerek, değersiz ve eski, çevre ile uyumsuz (EK.3.) yapıları yıkıp çevresel özelliklere uygun çağdaş mimari ile bütünleştirerek çevrenin mimari kailtesi yükseltilmelidir.

Açık alanlar, meydanlar ve yapı yollar oturma, dinlenme köşeleri ile, seyir ve gezinti alanları, çocuklar için oyun bahçeleri ile çekici hale getirilmelidir.

Alandaki mevcut işlev dağılımı gözden geçirerek yöre özelliği ile uyumsuz işlevler kaldırılmalı, mevcut işlevlerle gerekli ve uygun, özellikle turizm amaçlı işlevler bütünleştirilmelidir.

Otopark alanlarının düzenlenmesi yapılmalıdır.

Harput'u tanıtıcı yayınlar ve kartlar hazırlanmalıdır.

Bölgeye özgü el sanatları satılmalıdır.

Yukarıdaki işlevlerin gerçekleşmesi için birkaç seçenek bulunmaktadır. Vakıfların alanı işletmesi, yap-işlet devret yöntemi ile işletilmesi, alanın bakım ve onarımı için kurulacak bir şirketin işletmesidir.

Sonuç olarak yukarıda sıralanan görüşlerin uygulanabilmesi için öncelikle bir eylem planı yapılmalıdır. Plan öncelikleri belirlenmeli, özel ilgi odaklarında uygulama için örgütlenme, finansman modeli belirlemelidir.

KAYNAKLAR

Anonim, 1966, Harput "Elazığ Rehberi" **Yeni Fırat,** Cilt: 27,s:1-22 ELAZIĞ

Ahunbay, Z., 1996, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, **Yem Yayınevi,** 30-96, İstanbul.

Akkan, E., 1972, Elazığ ve Keban Barajı çevrelerinde coğrafya araştırmaları, **A.Ü. D.T.C.F. Coğ. Arşt. Der.,** 5, 125-215, Ankara.

Aksulu, I., 1988, Geleneksel yapılarda yeniden fonksiyon belirlenmesi için bir öneri, **Mimarlar Odası Bülteni,** 5- 12, Ankara.

Aksulu, I., 1993, Analysis of the historical urban structure, **Architecture and Development in the Islamic World,** YORK.

Ardıçoğlu, N., 1964, Harput Tarihi, **Harput Turizm Derneği Yayını,** 1, 12-15, İstanbul.

Ardıçoğlu, N., 1965, Harput-Elazığ rehberi,**Yeni Fırat Gazetesi,** s:12, Elazığ.

Ardıçoğlu, 1973, Harput Tarihi ve Tarihi Abideleri, **Altan,** 16-47, Elazığ.

Arwil, R., 1983, Man And Environment, **Richard Clay Ltd. The Chaucer Press Ltd.,** 331-347, ENGLAND.

Aygül, G., 1992, Harput koruma amaçlı imar planı tadilat raporu, **Elazığ Belediyesi Arşivi,** s:1-6, Elazığ.

Aydınlı, S., 1992, Mimarlıkta Görsel Analiz, **İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi,** 38-45 İstanbul.

Baş yazı, 1973 Eski Kent parçalarında koruma ve değerlendirme, **Mimarlık**, 188, I, Ankara.

Bilsel, A., ve diğerleri, 1994, Kentsel koruma planlamasında projelendirme sürecinde sorunlar, **2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu**, İstanbul.

Bryne, Goncalo., 1986, Rebuilding in the city, Pombal''s Lisbon, **Lotus International**, 51, 6-24.

Cervellati, 1987, Palermo notes by Pier Luigi Cervellati on the new detailed master plan of the historic centre, **Domus**, 716, 21-32.

Croset, P.A.1997, Salemi and its territory, **Casabella**, 536,18-31 İTALY.

Danık, E.,1997, Harput Kalesi. **Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları**, 313-319, Ankara.

Danık, E., 1995, Ortaçağda Harput, **H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, s:38-80, Ankara.

Erdem, N., 1938, Harput Tarihine Bir Bakış, **Altan**, 39-42, 8-11, Elazığ.

Erdem, N., 1939, Harput tarihi üzerine birkaç satır, **Ortayayla**, 39-42, 8-11, Elazığ.

Elazığ İli Verimlilik Envanteri, **Toprak Etüdleri ve Haritalaına Dairesi Başkanlığı**, 15-18, Ankara

Erkman, U., 1982, Mimari Tasarım İçin Bir Veri Üretim Yöntemi Olarak, Çevre Analizi, **İTÜ Matbaası**, İstanbul.

Feilden, B.M., 1985, Architectural and urban conservation, A review of state art -**Town - Planning - Review**- 56.2,197-221, ENGLAND.

Gulliver, R., 1989, Reconstructing a historic landscape, **Landscape Design**, 181, 38-41, ENGLAND.

GAP,1990, Güneydoğu Anadolu Projesi, Master Plan Çalışması, Master Plan Nihai Raporu, **T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayını**, 1, 35-35, Ankara

Habitat II Kent Zirvesi, 1996, Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı, İstanbul.

Hayli, S., 1995, Harput'un Tarihi Coğrafyası, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Semineri**, s: 15-52, Elazığ.

Karaaslan, Ş., 1996, İngiltere'de son onbeş yıldaki ideoloji ve erklerin planlama-tasarım-mimari üzerine etkileri, Türkiye ile karşılaştırılması, **D.E.Ü., İdeoloji, Erk ve Mimarlık Sempozyumu**, s:1-12, İzmir.

Karaaslan, Ş., 1995, Şanlıurfa tarihi kent merkezinde yenileme ve canlandırma sürecinde yetkiler, tasarım ilkeleri, **4. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kollokyumu**, s:165-172, İstanbul.

Kuban, D., 1992, Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş, Mimarlık Kavramları, **Yem Yayınları**, 8-39, İstanbul.

Kuntay, O.,1994, Yaya Mekanı, **Ayıntap Yayıncılık**, s: 45-51, Ankara.

Kuntay, O., 1998, Alanya Kalesi, Doğal Tarihi Kentsel ve Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planına İlişkin Kurul Üyesi Olarak Raporu.

Larkham, P.J., 1996, Conservation And The City, **Routledge is an International Thomson Publishing Company**, 6-98, ENGLAND.

Lynch, K., 1960, The image of the city, **MIT Press**, ENGLAND.

Özaslan, N.,1996, Kent ve çağdaş kentsel tasanm sorunu, **Mimarlık**, 96/270, s:34, İstanbul.

Özbilen, A., 1991, Kent İçi Açık Alanlar ve Dağılımı, Tarihi Eserler ve Gelişen Yeni Yapılaşma, Trabzon Kentinde Bir Uygulama Örneği, **K.T.Ü. Basımevi,** 1-3, Trabzon.

Özerdim, B., 1987, Mimari ve Çevre Koruma, **Dokuz Eylül Baskı Atölyesi**, s:10-25, İzmir.

Özerdim, B.,1989, Ekonomi ve Çevre Koruma, **Dokuz Eylül Baskı Atölyesi**, s:3-18, İzmir.

Pala, E.,1997, Arkeolojik Sit Alanlarındaki Kalelerin Koruma ve Kullanımına İlişkin Ortak Değerlerin Belirlenmesi, Sivas Kalesi Örneği, **G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Ş.B.P. Bölümü, Yüksek Lisans Tezi**, s:72-80, Ankara.

Peter and Buchanan, 1983, **Hurva symbol architectural-review** (London), 1035, P. 30-33, England.

Romaya and Alden, 1994, Urban regeneration, urban design and tourism: The vision and the reality, **Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınevi**, 139-159, İstanbul.

Morales, S., and Manuel, 1986, **The Barseloneto reform, Lotus international**, 51, 30-45., ITALY.

Tuncel, M., 1985, Türkiye'de yer değiştiren şehirler hakkında ilk not, **İ.Ü. Coğr. Enst. Dergisi**, 21, s:119-128, İstanbul.

Ünal, M.A., 1987, 1056/1646 tarihli avazız defterine göre 17. yüzyıl ortalarında Harput, **Belleten**, 21/199,119-130, Elazığ

Ünal, M.A., 1989, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), **T.T.K. Yayınları,** 7-45, Ankara.

Sunguroğlu, İ., 1958, Harput Yolarında I, **Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları,** 30-63, İstanbul.

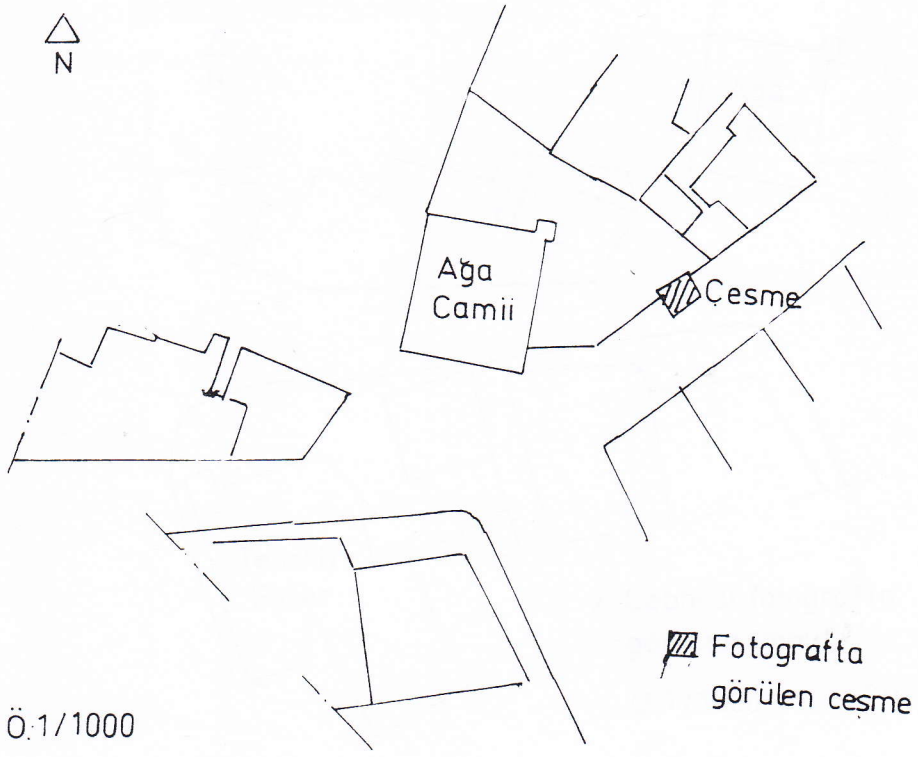
Yalgın, A.R., 1948, Harput, **Ülkü,** 2 (15), 22, Elazığ.

Yerkazan, E., 1997, Harput'ta Aile Yapısı, **F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi,** 36-78, Elazığ.

Zeren, N., 1991, Koruma Amaçlı İmar Planı Yapım Ve Uygulama Sorunları, **İTÜ. Çevre ve Şehircilik Uygulama Araştırma Merkezi Proje No. 71-20,** 12-60, İstanbul.

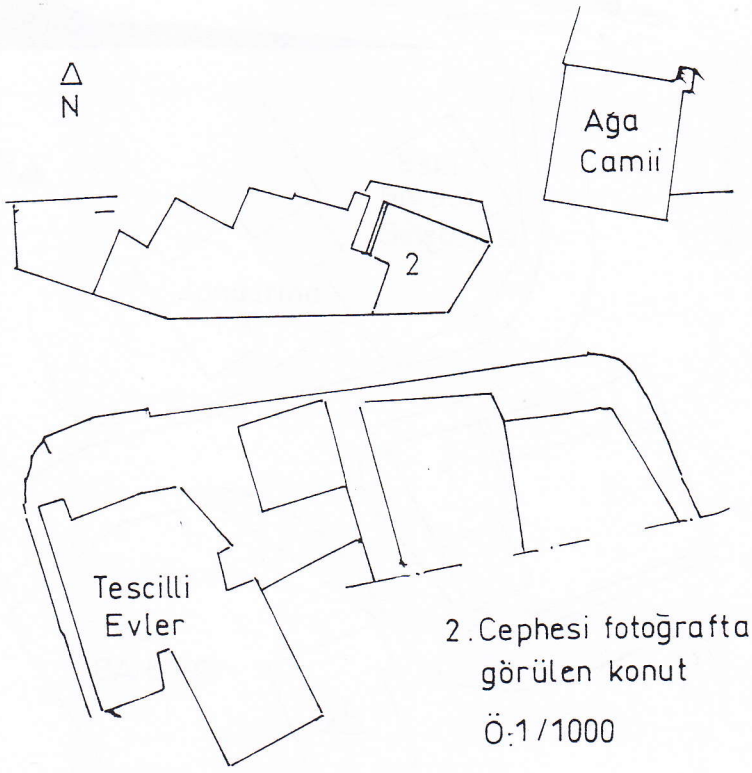
EK-1

EK-2

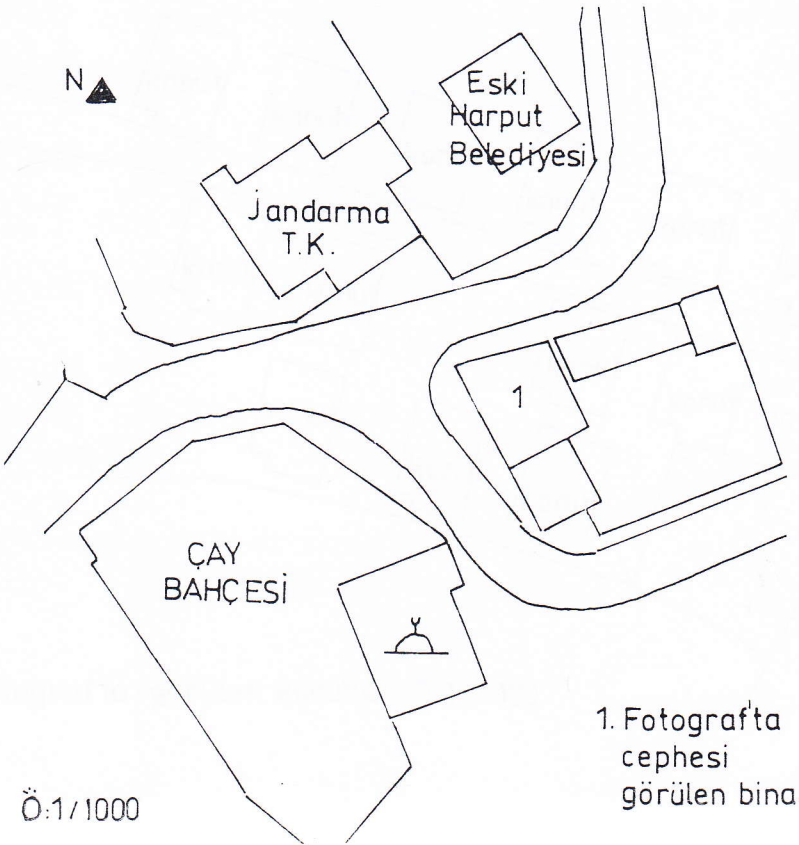

2. Cephesi fotoğrafta görülen konut

Ö:1/1000

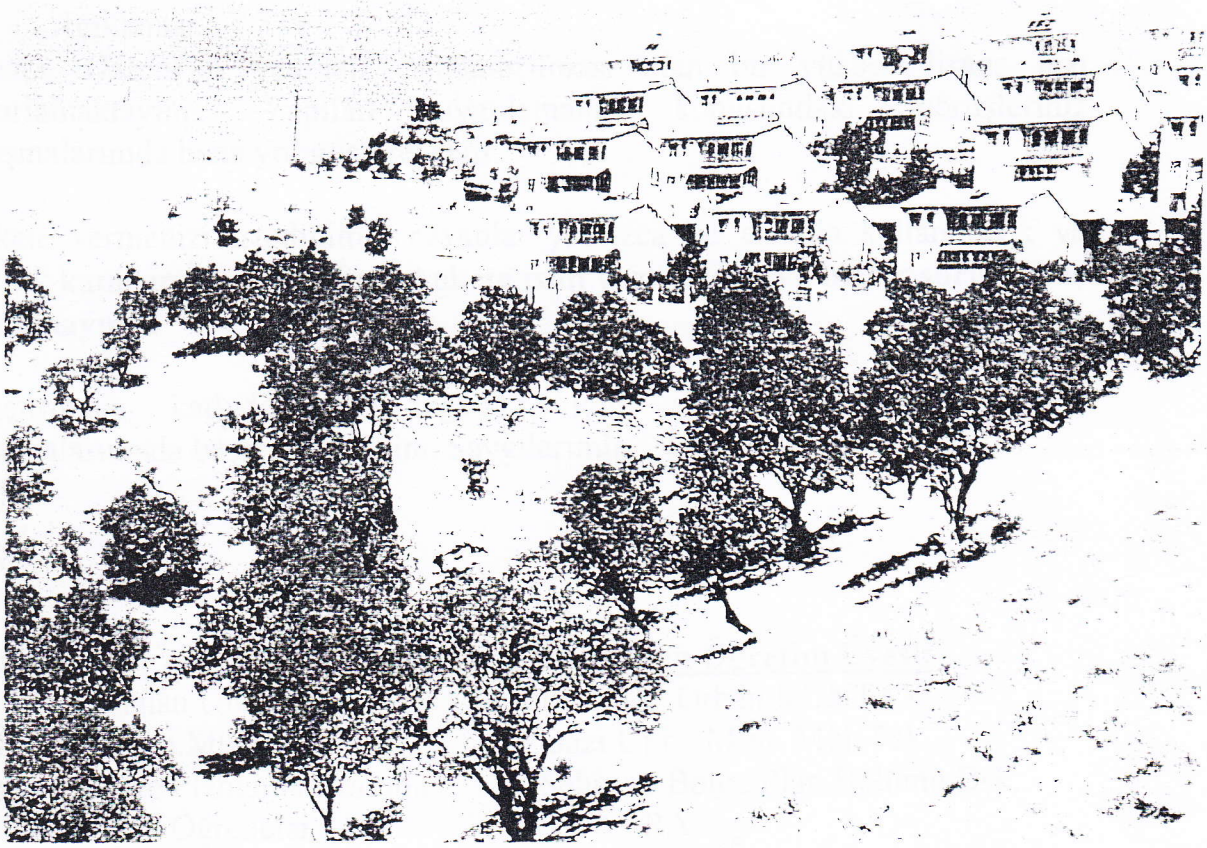
EK-3

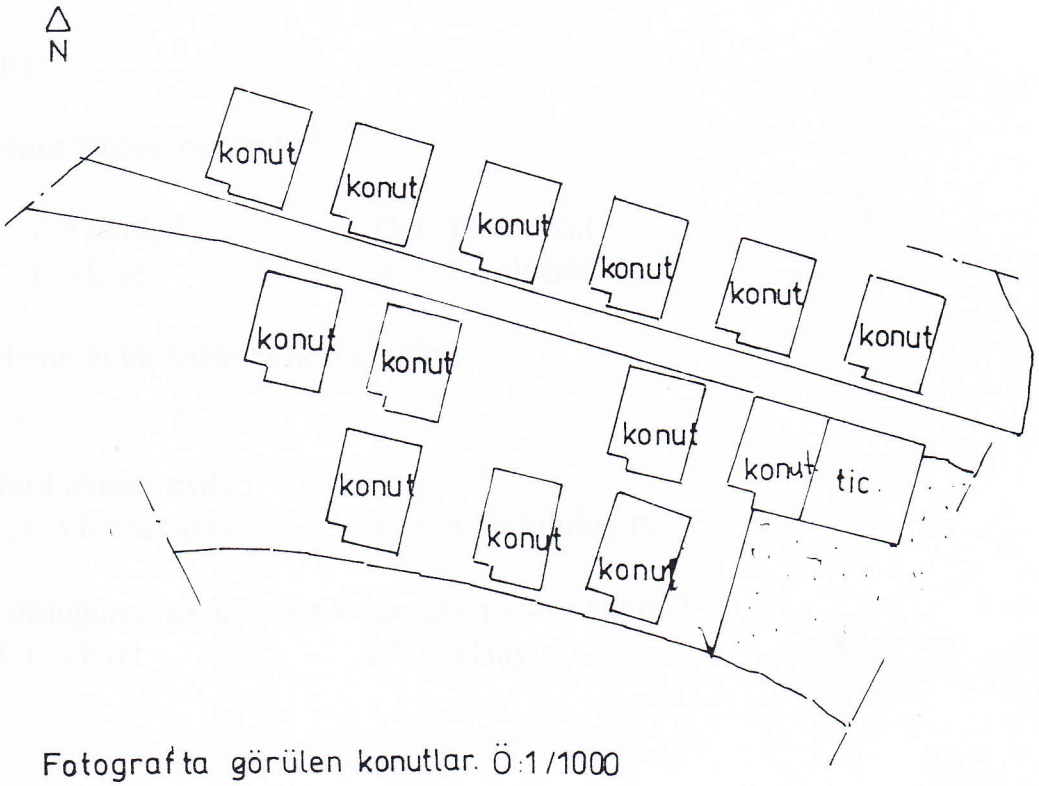

1. Fotograf'ta cephesi görülen bina.

EK-4

N
konut
konut
konut